

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ และการอภิปรายผล

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เน้นการวิเคราะห์และการอภิปรายผล 3 ประเด็น คือ ด้านสภาพทั่วไปของชุมชน ด้านวิถีชีวิตของชุมชนชาวกะเลิงและด้านความเชื่อที่ผ่านทางพิธีกรรมของชุมชนกะเลิงที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ผลการศึกษามีดังต่อไปนี้

4.1 สภาพทั่วไปของชุมชน

เพื่อให้ได้เข้าใจความเป็นชุมชนชาวกะเลิง ในบทนี้จึงกล่าวถึงสภาพทั่วไปของหมู่บ้าน ซึ่งมีหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้ ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน สภาพนิเวศวิทยาและการสาธารณูปโภค สภาพเศรษฐกิจ สภาพสังคม วัฒนธรรม การเมือง การปกครอง และการสาธารณสุข

4.1.1 ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์

"กะเลิง" เป็นคำเฉพาะที่เรียกชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขง ในจังหวัดสกลนคร นครพนม มุกดาหาร คำว่า "กะเลิง" เซเฟอร์ (Schafer)สันนิษฐานว่ามาจากคุนลุน (K'un-lun) หรือ กูรุง (Kurung) ต่อมาคำนี้กลายเป็นกะลุง (Khung) ในภาษาขอม แหล่งที่มีชุมชนชาวกะเลิงอยู่บริเวณเทือกเขาอาททางทิศตะวันตกของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สุรัตน์ วราภรณ์, 2531)

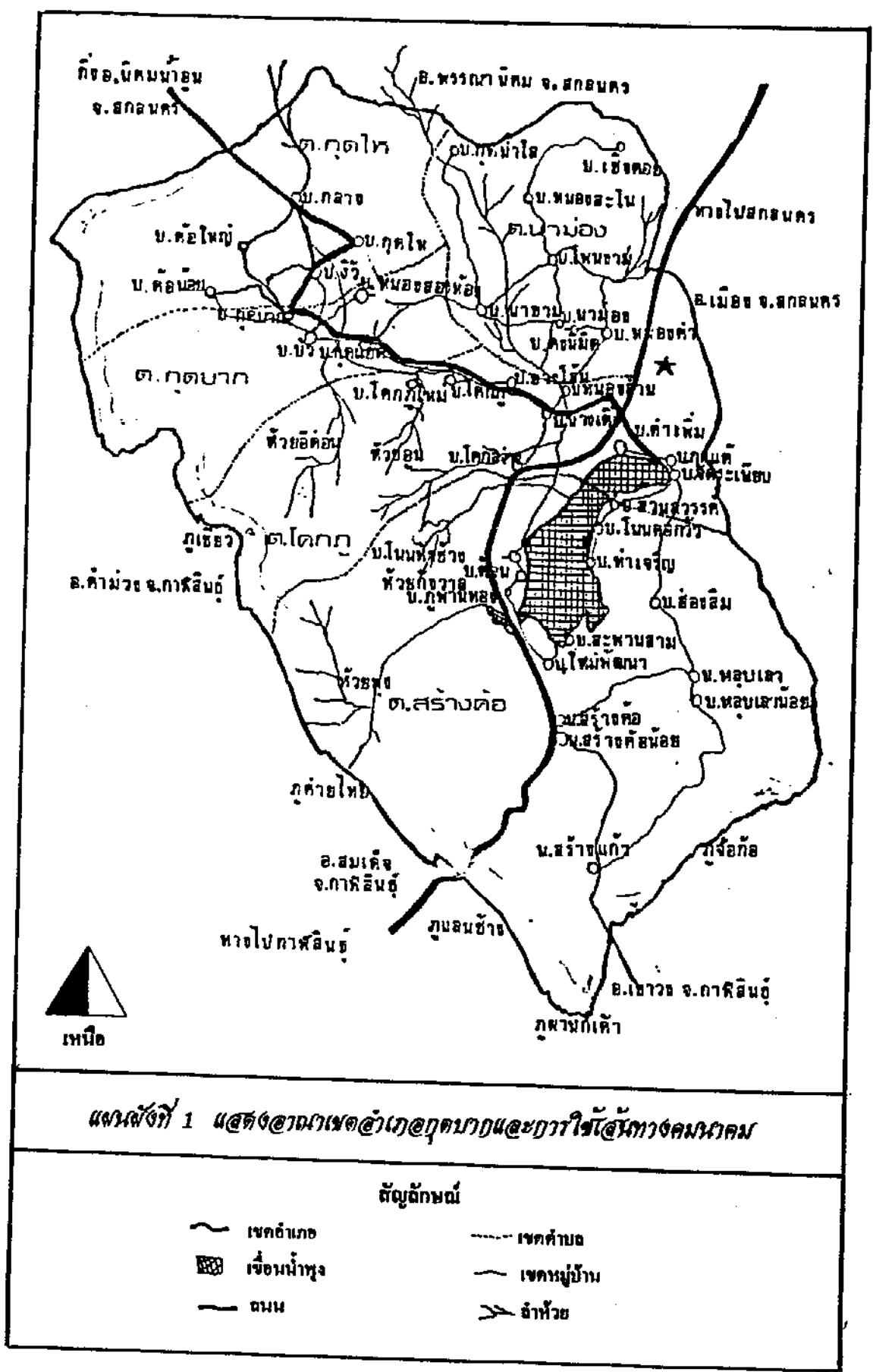
กลุ่มชนชาติพันธุ์กะเลิง หมู่บ้านบัว มีถิ่นฐานเดิมอยู่เมืองภูพานากระแดง ประเทศลาว เมื่อเกิดศึกจีนฮ่อ ปี พ.ศ. 2426 (จิตร ภูมิศักดิ์, 2526) ทำให้ผู้คนที่อยู่ทางเมืองต่าง ๆ เกิดอดร้อน วิดถกถึงอันตรายที่เกิดขึ้นกับตนและครอบครัว จึงได้มีการอพยพติดตามแม่ทัพนายกองเข้ามาอยู่ในเขตไทยตั้งปรากภูคามคำกลอนตอนหนึ่งว่า (นายเล็ก กุศลวงศ์แก้ว, 2537)

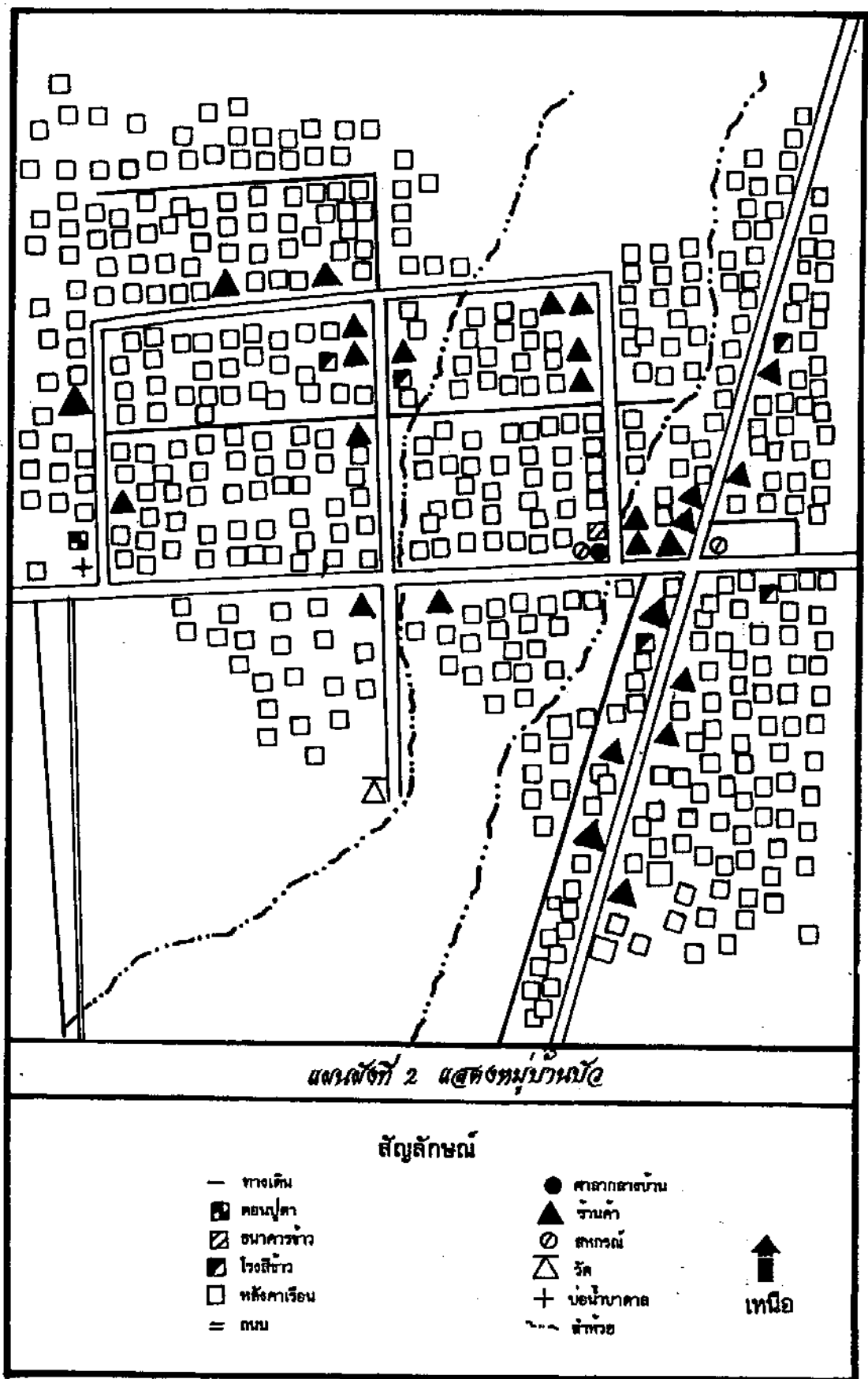
อมพทโท เนโม เป็นเค้า	ข่อยลิเว้า ย้ายถิ่นดินแดน
ฝูงคาแสงรวมกันหมวดหมู่	พร้อมกันอยู่เมืองมหาชัย
อยู่คนไปมันลีลาปาก	มันหากยากฝูงหมู่ฆ่าหลายคน
คาโสดพาทกันข้ามปาก	มันลียากแก่ลูกแก่หลาน
ปะเอือนซานว้าวควายช้างม้า	หนอยบ้ำา คนกะแหล่นมาหลัง
ไทยเมืองวัง หลายคนหลายหมู่	อยู่ได้พวกฮ่อใจมืด

จากการอพยพมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ทำให้ชาวกะเลิงกระจายกันอยู่ทั่วภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ชุมชนชาวกะเลิงส่วนใหญ่นิยมตั้งถิ่นฐานในที่ราบเชิงเขา จึงได้อพยพขึ้นมาบนเทือกเขาภูพานและตั้งบ้านเรือนเป็นหย่อม ๆ ไม่ห่างจากกันมากนัก พอดิตค่อถึงกันได้ ดังนั้นแหล่งที่ชนเผ่ากะเลิงอพยพมาอยู่หนาแน่นในปัจจุบัน คือ เขตอำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร (ประภาพร ศรีมหาพรหม, 2537)

4.1.2 ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน

เมื่อกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงอพยพขึ้นมาบนเทือกเขาภูพาน (ประวัติศาสตร์บ้านบัว, 2428) เขตอำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนครแล้ว โดยผู้นำ 2 ท่าน คือ พ่อวงศ์ศรีแก้วและพ่อราชเสนา มาตั้งอยู่บ้านโนนเหล่า ต่อมาเกิดโรคระบาดที่เรียกว่าโรคท้องร่วง และโรคห่าอย่างรุนแรง มีผู้คนเสียชีวิตจากโรคนี้เป็นจำนวนมาก จึงทำให้เกิดการอพยพหนีโรคภัย มาตั้งอยู่ที่บ้านบัวซึ่งติดกับลำห้วยทรายซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้านปัจจุบันบริเวณดังกล่าวมีหนองน้ำขนาดใหญ่ มีดอกบัวบานสะพรั่งชาวบ้านจึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า "บ้านบัวห้วยทราย" ต่อมาทางราชการได้เปลี่ยนชื่อเพื่อให้เกิดความกระตือรือร้นว่าหมู่บ้านบัวจึงใช้ชื่อนี้มาจนถึงปัจจุบัน

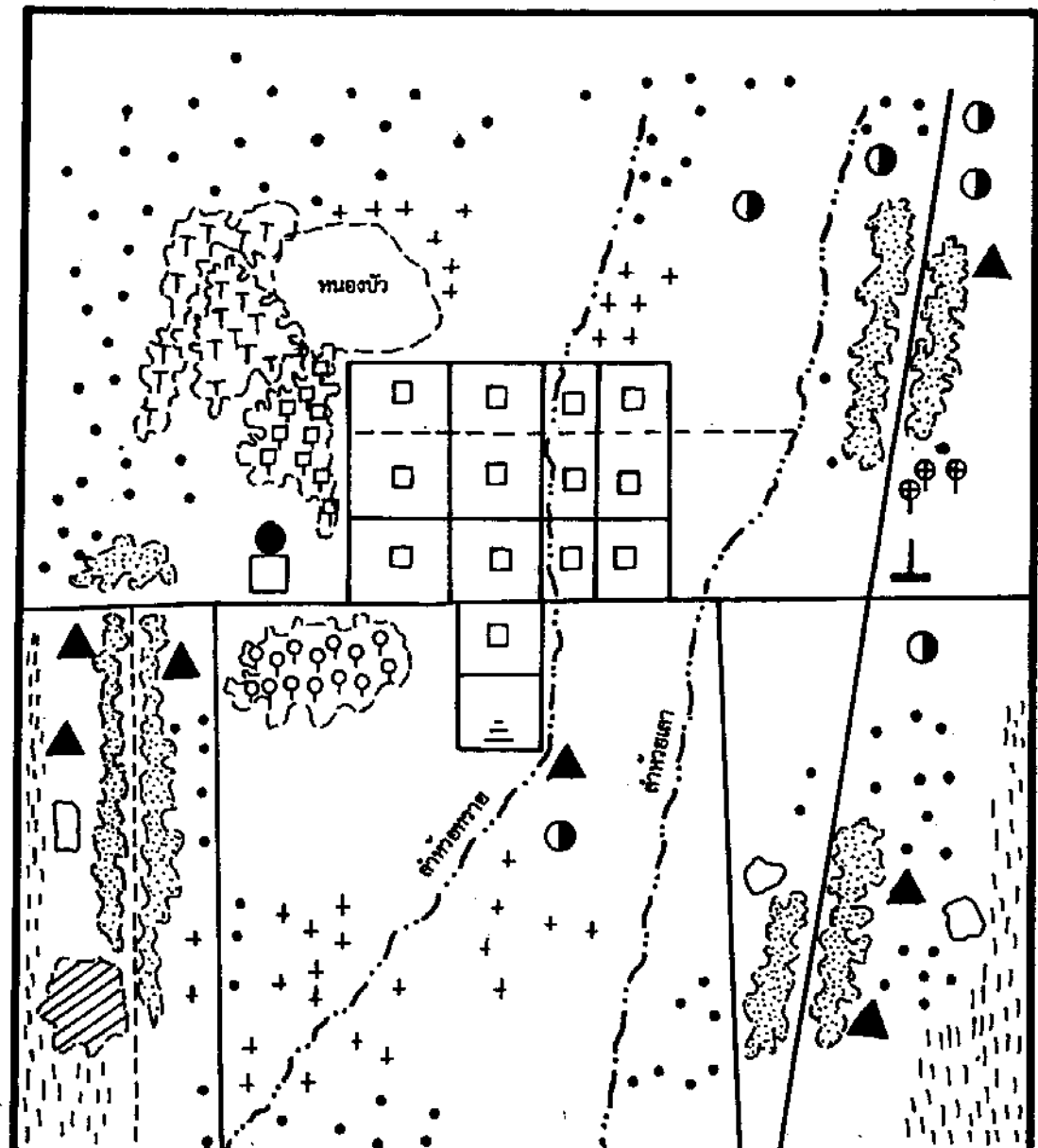

4.1.3 สภาพนิเวศวิทยา และการสาธารณสุข

หมู่บ้านตั้งอยู่ภายในราบหุบเขา บริเวณริมฝั่งลำห้วยทราย ซึ่งไหลจากเทือกเขาทางด้านทิศใต้ผ่านทิศเหนือของหมู่บ้าน ลักษณะการตั้งของหมู่บ้าน จะอยู่รวมกันเป็นกระจุก มีพื้นที่ทั้งหมด 7,048 ไร่ เป็นพื้นที่ทำนา 2,013 ไร่ พื้นที่ทำไร่ 3,010 ไร่ ที่สาธารณประโยชน์ 1,500 ไร่ ป่าช้า 200 ไร่ ที่วัดมีสงฆ์ 70 ไร่ คอนปูลา 12 ไร่ และที่อยู่อาศัย 243 ไร่ (จากข้อมูล กชช 2ค, 2537)

หมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ มีประชากรทั้งสิ้น 2,759 คน มีจำนวนครัวเรือน 549 หลังคาเรือน จึงถูกแบ่งเป็น 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ 5 และหมู่ 6 หมู่ 5 มีจำนวนครัวเรือน 265 หลังคาเรือน เป็นชาย 742 คน หญิง 754 คน รวม 1,496 คน หมู่ 6 มีจำนวนครัวเรือน 284 หลังคาเรือน เป็นชาย 617 คน หญิง 646 คน รวม 1,263 คน จำนวนประชากรที่ไปทำงานในถิ่นอื่น ประมาณ 22 คน ชาย 15 คน หญิง 7 คน ซึ่งจะมีอายุระหว่าง 15-22 ปี (นายอุ๋ กุศลวงศ์แก้ว, 2537) ถือว่าเป็นหมู่บ้านที่มีการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานน้อยมาก และเป็นการเคลื่อนย้ายแรงงานในระยะสั้นเท่านั้น

ลักษณะภูมิอากาศ มี 3 ฤดูกาล ได้แก่ ฤดูร้อน ฤดูฝน ฤดูหนาว ในฤดูหนาวอากาศจะหนาวเย็นมาก เนื่องจากเป็นบริเวณที่ราบระหว่างหุบเขา เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ ฤดูฝนมีฝนตกชุก เริ่มเดือนพฤษภาคมถึงตุลาคม ซึ่งมักมีน้ำท่วมเป็นประจําทุกปี เนื่องจากน้ำได้ดินมีปริมาณมากพอฝนตกชุกน้ำจึงท่วมเร็ว แต่ก็ไม่มีผลเสียหายกับชาวบ้าน น้ำลดลงรวดเร็วเช่นกัน เพราะเป็นสภาพดินทราย ลักษณะภูมิอากาศยังคงเหมือนเดิมเช่นในอดีตเพราะสภาพป่าไม้ยังไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก

แผนผังที่ 3 แสดงสิ่งแวดลอมหมู่บ้านบัว

สัญลักษณ์

● ไร่มันสำปะหลัง	— ถนน
+ ที่นา	□ หมู่บ้าน
⊠ คอมนูตา	--- ทางเดิน
▲ วนเกษตร	--- ลำห้วย
⊙ สวนทวาย	⊙ ป่าลูกเสือ
⊙ ป่าชุมชน	T ป่าสาธารณะ
≡ ไร่	⊥ โรงเรียน
ทำไร่ทอริก ผัก ข้าวไร่ (ไม่มีดอกธาดาสี)	○ อ่าง (แหล่งที่ชาวบ้านใช้หาอาหารและนำวัวควมายืน)
⊙ โคกป่าไม้ (แหล่งที่ชาวบ้านใช้หาอาหารและนำวัวควมายืน)	

หมู่บ้านบัว ตั้งอยู่ห่างที่ว่าการอำเภอกุศบาก ไปตามถนนสายวาริชภูมิ-กุศบาก จะมีทางเข้าหมู่บ้านบัว 2 เส้นทาง คือ บ้านกุดแฮดและบ้านจั่ว ซึ่งเป็นถนนลูกรังตลอดสายระยะทางจากอำเภอกุศบากเข้าสู่หมู่บ้านเป็นระยะทาง 6 กิโลเมตร ในหมู่บ้านมีรถโดยสาร 2 คัน ซึ่งวิ่งเข้าออกสลับกันทุกวัน วันละ 1 เที่ยว อัตราค่าโดยสารจากบ้านบัวไปจังหวัดสกลนครมีอัตราค่าโดยสาร 13 บาท (ดูแผนผัง หน้า 41)

เส้นทางดังกล่าวในอดีตประมาณปี พ.ศ.2494 เป็นทางไปนาของชาวบ้าน โดยเฉพาะทางบ้านจั่ว มีชาวบ้านจากลุ่มน้ำสงครามเอาปลาเข้ามาแลกเปลี่ยนกับของป่าจึงเกิดถนนขึ้น ส่วนทางบ้านกุดแฮดเกิดจากชาวบ้านเริ่มมีการซื้อสินค้าจากในเมืองเข้ามาขายในหมู่บ้าน โดยทางเกวียนก่อน ต่อมาปี พ.ศ.2519 จึงมีถนนลูกรัง ซึ่งเรียกโดยทั่วไปว่าถนนรพช. ของสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท ปัจจุบันก็ยังเป็นถนนลูกรังอยู่ ฤดูร้อน ฤดูหนาวจะสะดวกรวดเร็วแต่ในฤดูฝนทางจะเป็นหลุมเป็นบ่อรถวิ่งผ่านไปได้ช้ามาก

สภาพป่าไม้บริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านเป็นป่าเบญจพรรณและป่าดงดิบ บริเวณที่มีต้นไม้ขนาดใหญ่เหลืออยู่ ได้แก่ คอยมุดคา ป่าช้าและป่าธรรมชาติ ต้นไม้ที่เหลือ เช่น ไม้ยาง ไม้ยาง ไม้แดง ไม้สัก ไม้ชะคำ ไม้บาก

สาหร่ายแหล่งน้ำธรรมชาติ มี 3 แห่ง ได้แก่ ลำห้วยทรายซึ่งมีน้ำตลอดปี ลำห้วยเลาและลำห้วยน้ำท่วม ซึ่งบริเวณที่ราบลุ่มลำห้วยทรายนั้น จะเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของหมู่บ้าน และแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น ฝ่ายน้ำล้นที่ลำห้วยทราย เป็นฝายน้ำล้นขนาดเล็กกักเก็บน้ำได้ประมาณ 20,000 ลูกบาศก์เมตร ฝ่ายน้ำล้นนี้อยู่ห่างจากหมู่บ้านไปทางทิศใต้ประมาณ 10 เมตร ก่อสร้างโดยโครงการก่อสร้างฝายประชาอาสา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ลำห้วยทรายนอกจากจะเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญแล้วในฤดูกาลที่เหมาะสมกับการปลูกพืชผักสวนครัว ชาวบ้านก็นิยมปลูกบริเวณที่เป็น "โพน" (บริเวณที่มีจอมปลวกอยู่) เพราะเชื่อว่าดินบริเวณนั้นดีกว่าที่อื่น

4.1.4 สภาพทางเศรษฐกิจ

ชาวกะเลิงบ้านบัวมีการประกอบอาชีพดังต่อไปนี้

1. การทำนา

ชุมชนชาวกะเลิงบ้านบัวส่วนใหญ่ มีอาชีพหลักคือการทำนาข้าวเหนียว ซึ่งพื้นที่การทำนาในหมู่บ้านบัว ประมาณ 2,013 ไร่ พื้นที่นาที่ถือครองมากที่สุด ประมาณ 10 ไร่ น้อยที่สุด 1/2 ไร่ ผลผลิตประมาณ 35 ถึง 40 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบเนินเขาพื้นที่ในการทำนาของชาวบ้านจึงอยู่ที่บริเวณที่ราบลุ่มลห้วย การปลูกข้าวเริ่มในเดือนมิถุนายนซึ่งเป็นช่วงที่มีฝนตกชุก ประเภทพันธุ์ข้าวที่ใช้ ได้แก่ ข้าวคอก และข้าวเงิน ข้าวคอกจะมีอายุการเก็บเกี่ยวในเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤศจิกายน ส่วนข้าวเงินเป็นข้าวที่มีอายุการเก็บเกี่ยวยาวนานด้านการผลิตจะไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืช เพราะดินยังมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยธาตุอาหารอยู่มาก การทำนาในปัจจุบันของชาวบ้านได้เปลี่ยนมาใช้พันธุ์ข้าว กข.6 และกข.10 นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2526 ที่ทางราชการนำมาแจกจ่าย ชาวบ้านส่วนใหญ่เก็บข้าวไว้บริโภคเพราะพื้นที่ผลิตมีน้อย ผลผลิตที่ได้ไม่เพียงพอ สำหรับบริโภคตลอดปี ต้องซื้อข้าวเพิ่มจากหมู่บ้านใกล้เคียง ได้แก่ บ้านกุดหน บ้านกุดบาก ประมาณ 400-500 กิโลกรัม/ครอบครัว/ปี และชาวบ้านบางส่วนก็จะเอาของป่าไปแลกเปลี่ยนเป็นข้าว

2. การทำไร่

การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มไทยลาว นั้นมีผลทำให้เกิดอาชีพใหม่ ๆ ในหมู่บ้านคือ การนำพืชเศรษฐกิจเข้ามาปลูกในหมู่บ้านบัว ซึ่งจะกล่าวไปตามลำดับก่อนหลังของการเข้ามาปลูกในหมู่บ้าน ดังต่อไปนี้

2.1 การปลูกฝ้ายและปอ ในปี พ.ศ.2505 มีการนำฝ้ายพันธุ์มาจากจังหวัดเลยมาทดลองปลูกแต่ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เกิดโรคพืชระบาด เกิดปัญหามีหนอนแมลงรบกวน ทำให้ไม่เป็นที่ยอมรับหลายจนต้องเลิกปลูกไปในที่สุด (นายเดียน กุดวงค์แก้ว, 2537) ปีพ.ศ.2508 ก็มีการนำเมล็ดปอมาจากอำเภอภูผามาศ จังหวัดอุดรธานี มาทดลองปลูกประมาณ 5-6 ไร่ ช่วงนี้ปอราคาดี กิโลกรัมละ บาท จึงได้รับความสนใจจากชาวบ้านพอสมควรแต่ในปี พ.ศ.2512 ราคาปอลดลงเหลือกิโลกรัมละ 50 สตางค์ ชาวบ้านขาดทุนปล่อยให้ปอขึ้นต้นตาย เพราะปอต้องลงทุนมากทุกขั้นตอน ต้องเสียค่าจ้างย่นเมล็ด ค่าจ้างไถ ค่าเมล็ด ค่าจ้างปลูก ค่าดายหญ้า ค่าตัดปอ ค่ามัดปอ ค่าขนปอเข้าน้ำ ค่าจ้างถนอมปอ ค่าจ้างลอกปอ และค่าจ้างพอกปอ นับเป็นบทเรียนที่สำคัญของกลุ่มชาวกะเลิงในการปลูกพืชเศรษฐกิจที่ตนเองไม่สามารถกำหนดราคาขายได้

2.2 การปลูกมันสำปะหลัง ปี พ.ศ. 2513 กำนันทน โทชุมพล ชาวบ้านนาขามได้นำเมล็ดพันธุ์ของมันสำปะหลังมาให้อาชีพที่หนองที่หมู่บ้านบัวปลุก โดยรับปากว่าตนจะเป็นผู้รับซื้อผลผลิตเอง การปลูกครั้งแรกเริ่มเพียง 4 ครอบครัวยุ่เท่านั้น และทดลองปลูกเพียงคนละ 1-2 ไร่ ต่อมามันสำปะหลังราคาสูงขึ้นประกอบกับวิธีการปลูกใหม่มีขั้นตอนไม่ยุ่งยาก ปลูกและดูแลรักษาง่าย เหมาะกับดินปนทรายและสามารถทนแล้งได้ดี ชาวบ้านจึงให้ความสนใจปลูกอย่างจริงจัง โดยบุกเบิกกลางป่าทาวไร้นั้น ในปี พ.ศ. 2524 ชาวบ้านได้เปลี่ยนจากการใช้แรงงานสัตว์มาจ้างรถไถบุกเบิกพื้นที่ ซึ่งมีอัตราค่าจ้างไร่ละ 500-700 บาท และเพิ่มจำนวนพื้นที่ในการทาวไร้นมากขึ้น จึงเกิดการจ้างแรงงานวันละ 30-35 บาท/วัน และมีการกู้เงินจาก ธกส. (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร) มาลงทุน

ปัจจุบันมันสำปะหลังที่ชาวบ้านนิยมปลูก คือ พันธุ์ระยอง 3 และระยอง 9 พื้นที่การทาวไร้นั้นโดยเฉลี่ย 5-10 ไร่ ต่อ ครัวเรือน ผลผลิตที่ได้นำไปขายที่ลานมันอำเภออุบลราชธานีระหว่าง 60-80 สตางค์/คอกิโลกรัม และหักสิ่งเจือปนร้อยละ 10 ของน้ำหนักอีกด้วย ซึ่งจะได้นำไรสุทธิประมาณ 750-800 บาทต่อไร่ ซึ่งรายได้จากการขายมันสำปะหลัง ซึ่งเป็นรายได้หลักจะถูกนำมาใช้ลงทุนทางการเกษตรในปีต่อไป ใช้ในงานบุญประเพณีซื้ออาหาร ของใช้เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น

3. อาชีพที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

การใช้ประโยชน์จากป่าที่นับว่าเป็นอีกวิธีหนึ่งที่ก่อให้เกิดรายได้ให้กับชุมชนชาวกะเลิงได้ดี ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

3.1 การใช้น้ำจากป่า หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่าการรับจ้างเลื่อยไม้เพราะถือว่าเป็นอาชีพ ๑ หนึ่งที่หารายได้ดีให้กับชาวบ้านกลุ่มหนึ่ง หมายถึงชาวบ้านที่มีฐานะดีและชาวบ้านที่มีฐานะยากจน รวมกลุ่มกันรับจ้างจากคนภายนอกเลื่อยไม้ขาย ชาวบ้านที่มีฐานะจะมีเลื่อยไฟฟ้า ส่วนชาวบ้านยากจนจะใช้แรงงานในการแบกหาม ขนย้ายไม้ลงมาจากภูเขา

การรับจ้างเลื่อยไม้ขาย เกิดจากการให้สัมปทานป่าไม้ในปี พ.ศ. 2508 แก่บริษัทหนึ่ง ทางด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ทำให้ต้นไม้ใหญ่หมดไป ประกอบกับมีคนจากเขตอื่นมาตัดต้นไม้บริเวณหมู่บ้านร่วมด้วย ทำให้เกิดไฟป่าบ่อยครั้ง ส่งผลให้อาหารป่าขาดแคลน การรับจ้างเลื่อยไม้จึงเกิดขึ้น เดิมทีนั้นชาวกะเลิงจะตัดไม้เพื่อมาสร้างบ้านเรือนหรือการใช้สอยจำเป็นเท่านั้น เมื่อเกิดเหตุการณ์ดังกล่าวประกอบกับบุคคลภายนอกก็เข้ามาสั่งไม้มากจึงมีการรวมกลุ่มรับจ้างเลื่อยไม้ขึ้น โดยไปตัดและขนลงมาโดยใช้รถเข็นค่าจ้างเลื่อยไม้คิดเหมาจ่ายดังนี้ เสา (12 ต้น) ราคาประมาณ 12,000 บาท โครงบ้าน 18,000 บาท และฝาผนัง 12,000

บาท รวม 42,000 บาท

3.2 การใช้ที่ดินจากป่า ก็คือการบุกเบิกที่ดินเพื่อใช้ในการปลูกข้าวไร่ปลูก พริก ปลูกยาสูบ ปลูกฝ้าย ซึ่งถือเป็นวิธีการผลิตที่สืบทอดกันมาของชาวกะเลิงที่ชาวบ้านต้องไปทำไร่ตามไหล่เขา การปลูกพืชไร่ดังกล่าวจะปลูกตามไหล่เขา ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 8-9 กิโลเมตร การทำไร่เช่นชาวกะเลิงจะเลือกสถานที่ก่อนว่าตามพื้นที่ไหล่เขาบริเวณใดที่เหมาะสมพอจะปลูกพืชได้ โดยใช้การสังเกตจากปริมาณของดินของไร่เคื่อนถ้ามีมากก็จะเลือกบริเวณนั้น

3.3 การพึ่งพิงป่าโดยการหาของป่า ผลผลิตจากป่าหรือของป่ามีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวกะเลิงมาก ในฤดูฝนจะมีเห็ด หน่อไม้ ผักแว่น กบ เขียด ถูหนาวจะมี ผักกระโดน ผักคั่ว ผักเม็ก และผลไม้ป่า ถูร้อนมีผักหวาน เห็ดกระด้าง และยอดหนวย บริเวณที่หาอาหารแหล่งใหญ่ของชาวกะเลิงคือ ภูกระแตน้อย ห้วยหินแตก อ่างน้อย อ่างใหญ่ โคกวัง ปลาตูก ภูหมากขาม (ดูแผนผัง หน้า 44) อุปกรณ์ที่นำติดตัวไปคือ มีด กระบี่ และกระต๊อบข้าวเหนียว ชาวกะเลิงจะออกไปหาของป่าตั้งแต่เช้าเมื่อได้เพียงพอแล้วก็จะกลับลงภูมาในตอนเย็น แรงงานที่ไปเก็บของป่าส่วนใหญ่เป็นวัยกลางคนทั้งชายและหญิง ชาวกะเลิงส่วนใหญ่ไม่นิยมหาของป่ามาในปริมาณมาก ๆ เนื่องจากจะไม่มีโอกาสเอามาหารับประทาน จึงหาของสดวันต่อวันเท่านั้น กลุ่มชาวบ้านที่หาของป่าจะเป็นชาวบ้านที่มีลักษณะยากจนจะขึ้นภูทุกวันเพื่อหาของป่ามาแลกข้าวราคาของป่าเป็นราคาขายในระดับพื้นบ้าน ไม่แพงเหมือนของตลาดและคุณภาพอาหารดีกว่ามาก

3.4 การเลี้ยงหมูพื้นบ้านโดยการใช้ประโยชน์จากสภาพแวดล้อม เนื่องจากสภาพแวดล้อมภายในบริเวณหมู่บ้านมีต้นไม้ใหญ่ ทำให้เกิดความร่มเย็น และภายนอกหมู่บ้านมีป่าล้อมรอบชาวกะเลิงจึงอาศัยสภาพแวดล้อมเช่นนี้ในการเลี้ยงสุกรพันธุ์พื้นบ้านหรือที่ชาวบ้านเรียก หมูเกี๋ย (หมูพื้นบ้าน มีสีดำ ตัวเล็ก) ลักษณะการเลี้ยงจะเลี้ยงแบบปล่อยให้หาอาหารกินเอง ถ้ามีเศษอาหารเหลือจึงจะนำมาผสมน้ำข้าวหั่นกิน ปกติจะให้ข้าว ซึ่งได้จากการตำข้าวผสมน้ำข้าวข้าวเพียงวันละมือเดียว หมูเกี๋ย 1 ตัวให้ลูกโดยเฉลี่ย 12-14 ตัวในระยะ 1 ปี ประมาณ 2-3 ครั้ง ในปี พ.ศ.2502 ครูที่สอนโรงเรียนในหมู่บ้านได้ตั้งโรงเลี้ยงขึ้นเป็นครั้งแรก แต่ชาวบ้านไม่นิยมเพราะไม่ได้ราคาข้าวไว้เลี้ยงหมูก็ ประกอบกับผลผลิตข้าวได้น้อย ก็จึงล้มเลิกไป

ในปี พ.ศ. 2509 จึงได้เกิดโรงสีใหม่และมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น 5 แห่ง ชาวบ้านหันมาใช้โรงสีกันมากเนื่องจากต้องใช้เวลาหนนกับการทำงาน จึงไม่มีเวลาทำข้าว และต้องซื้อข้าวจากโรงสีอีกไร่ละ 1.25 บาท ปัจจุบันชาวบ้านบางส่วนมีการเลี้ยงแบบยังคอกมากขึ้น

ชุมชนชาวกะเลิงเลี้ยงหมูที่บ้านไว้ใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การเลี้ยงผีปู่ตา การเลี้ยงผีเรือน เป็นต้น ไม่นิยมเลี้ยงไว้เพื่อการค้า จะมีการฆ่าหมูเพื่อรับประทานเฉพาะในช่วงเทศกาลหรือในงานพิธีกรรมเท่านั้น ประมาณ 3-4 ปีที่ผ่านมาชาวกะเลิงนิยมเลี้ยงหมูที่บ้านเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากขึ้น เนื่องจากมีพ่อค้าจากจังหวัดกาฬสินธุ์ นครพนมและอำเภอใกล้เคียงมารับซื้อถึงที่ หมูอายุ 1-2 เดือน ราคาตัวละ 250 บาท ช่วงเทศกาลราคาหมูสูงถึงตัวละ 300-400 บาท หมูที่บ้านเป็นที่นิยมบริโภคเพราะมีเนื้อแดงมากกว่าไขมัน

ชุมชนชาวกะเลิงจะมีวิธีการใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างคุ้มค่ามีประโยชน์ต่อส่วน-รวมและใช้ได้หลายรุ่น พูดได้ว่าใช้ได้ถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน เช่น นำนกทำยาสมุนไพรเพื่อการรักษาทั่วไป นำนกใช้เป็นอาหาร สำหรับชาวกะเลิงเองนั้นจะมีวิธีเก็บของป่าเหล่านั้นที่จะสามารถกินได้ตลอดไป เช่น การเก็บผักหวาน จะใช้ไม้สอยเอายอดอ่อน ๆ จะไม่นำขึ้นไปที่หักทั้งกิ่ง การเก็บหวายจะตัดเฉพาะยอดอ่อนไม่ขูดรากถอนโคน การเก็บหน่อไม้ จะเก็บหน่อเก่าที่ค้างปียาแล้วไม่เก็บหน่อใหม่ ๆ ที่เพิ่งจะเกิด ลำใยป่า มะไฟป่า บักแง้ว ก็จะใช้ไม้สอยเอา ไม่ตัดกิ่ง ซึ่งชาวกะเลิงเองก็บอกว่าเดี๋ยวนี้คนจากบ้านใกล้เคียง และจากถิ่นอื่น ๆ มาหาของป่าแบบมักง่าย ลั่นจี่ป่า (บักแง้ว) มะไฟ จะตัดกิ่งลงมาเพื่อนำไปขายและเก็บหาเป็นปริมาณมาก จนมีคำพูดกันว่า "อีน้องขึ้นดาดงได้อันนั้นหมด" ซึ่งหมายความว่า ผลไม้และผักที่เก็บได้จากป่า ถ้านำมาซึ่งก็โลซาย สิ่งนั้นจะหมดจากป่าเร็ว

ตารางที่ 2 แสดงร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามอาชีพ
(ข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน กชช. 2 ค., 2535)

อาชีพ	ร้อยละ
ทำนา/ทำไร่	90.71
รับจ้างทั่วไป/ค้าขาย	4.74
หาของป่า	4.55
รวม	100.00 (549)

จากแผนผังแสดงสิ่งแวดล้อมหมู่บ้านบัว (หน้า 44) จะเห็นว่ามีป่าไม้ชั้นล้อมรอบหมู่บ้าน ซึ่งทางราชการได้กำหนดเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ เมื่อ พ.ศ. 2507 ชาวบ้านมีเอกสารสิทธิ์ทั้งหมดเพียง 8 รายเท่านั้นและมีใบ ภท.5 ซึ่งเป็นในการเสียภาษีที่ดินที่ครอบครองทั้งหมด 201 ราย นอกนั้นเป็นการถือครองที่ดินเอง (ดูแผนผังที่ 44) โดยไม่มีเอกสารสิทธิ์

ตารางที่ 3 แสดงร้อยละของครัวเรือน จำแนกตามขนาดการถือครองที่ดิน
(ข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน กชช. 2 ค., 2535)

ขนาดการถือครองที่ดิน (ไร่)	ร้อยละ
ไม่มีที่ดินทำกิน	4.55
1-5	39.34
6-10	46.45
11-20	6.01
21-50	3.64
รวม	100.00 (549)

จากภาพของการประกอบอาชีพดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าชาวกะเลิงบ้านบัว มีการปรับตัวตามสภาพแวดล้อม หากในสมัยก่อนป่าไม้หนาแน่น การประกอบอาชีพก็จะขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม เช่น ทำข้าวไร่ ปลูกพริก ปลูกฝ้าย หาของป่า ล่าสัตว์ เป็นต้น แต่ปัจจุบันการติดต่อสื่อสารกับหมู่บ้านอื่น ๆ การคมนาคม การมีถนน ไฟฟ้า มีเครื่องอำนวยความสะดวก ตู้เย็น วิทยุ โทรทัศน์ การเข้ามาของเจ้าหน้าที่รัฐและเอกชน ทำให้ได้รับวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามา ระบบการผลิตจึงเปลี่ยนจากผลิตเพื่อยังชีพ เป็นผลิตเพื่อขายจะเห็นพืชเศรษฐกิจเข้ามาเป็นช่วง ๆ เริ่มจากฝ้ายพันธุ์ ปอ มันสำปะหลัง เป็นต้น มีผลทำให้เกิดอาชีพใหม่ ๆ เกิดขึ้นซึ่งได้เปลี่ยนวิถีชีวิตเดิมของคนในชุมชนไปบ้าง เช่น อาชีพรับจ้างเลี้ยงไหม อาชีพค้าขาย นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจในเรื่องของการใช้แรงงานเดิมใช้แรงงานจากคนและสัตว์เลี้ยง ปัจจุบันใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องทุ่นแรงคน เช่น ใช้รถไถ ใช้เลื่อยไฟฟ้า ใช้มอเตอร์ไซด์ รถยนต์ เป็นต้น การพึ่งพิงระบบเงินเชื่อเดิมกู้ยืมกันภายในญาติพี่น้องภายในหมู่บ้าน ปัจจุบันพึ่งพิงระบบเงินเชื่อจาก ธ.ก.ส. เป็นส่วนในหมู่การใช้ระบบนาวน (การแลกเปลี่ยนแรงงาน) เริ่มลดน้อยลง เกิดระบบการจ้างงานมีค่าจ้างแรงงานขึ้นและในอดีตการผลิตทางการเกษตรไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช ปัจจุบันมีการใช้ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชมากขึ้นตามชนิดของพืชที่เพาะปลูก

จากการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ ซึ่งเงินตราเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันมากขึ้น ทำให้ชาวกะเลิงเองต้องปรับเปลี่ยน ลักษณะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาในชาติพันธุ์อื่น ๆ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ, 2531)

4.1.5 สภาพสังคมและวัฒนธรรม

1. ระบบเครือญาติ

สภาพสังคมของชาวกะเลิงบ้านบัวมีความสัมพันธ์และความผูกพันกันระหว่างเครือญาติอย่างแน่นแฟ้น มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างญาติพี่น้อง เคารพผู้อาวุโส จะเห็นได้จากการมีงานบุญสู่ขวัญผู้เฒ่า มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตกันโดยมิได้แสวงหาผลกำไรแต่มุ่งเพื่อการเกื้อกูลกันเป็นสำคัญ (นายเล็ก กุศลวงศ์แก้ว, 2537) บางครั้งก็มีการแลกเปลี่ยนแรงงานหรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า "การลงแขกกัน" ในการเก็บเกี่ยวข้าวและการผลิตต่าง ๆ เพื่อความรวดเร็ว ซึ่งชาวบ้านบอกว่าถ้าจ้างแรงงาน อดยากไปก็จะไป ไม่อดยากไปก็ไม่ไป แต่ถ้าเป็นการบอก "การลงแขก นาวานกัน" ถึงไม่ว่าอย่างไรก็ต้องไป ซึ่งระบบนาวานนี้ยังทำกันอยู่เมื่อมีการคายน้ข้าวไร่นาสีประหลาด การคายน้า การเกี่ยวข้าว เป็นต้น

2. การแต่งงาน

ค่านิยมที่ได้รับการปลูกฝังจากบิดา-มารดา ก็คือ ค่านิยมการแต่งงานกับคนในหมู่บ้านเดียวกัน เหตุผลก็คือคนในหมู่บ้านเดียวกันสามารถว่ากล่าวตักเตือนกันได้ง่ายกว่า มีความเป็นอยู่และลักษณะนิสัยเหมือนกันคือรักความสงบสุข (นายเล็ก กุศลวงศ์แก้ว, 2537) แต่ปัจจุบันความเจริญของสังคมเมืองก็เข้ามาสู่หมู่บ้านมากขึ้น ทำให้ชุมชนชาวกะเลิงถูกผลกระทบจากสื่อต่าง ๆ เช่น ภาพยนตร์กลางแปลง โทรทัศน์ ตลาดเร่ กลุ่มที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดคือกลุ่มหนุ่มสาว เพราะกลุ่มหนุ่มสาวเป็นกลุ่มที่รับวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว การได้รับการสื่อสารจากภายนอก เช่น วิทยุ โทรทัศน์ การคมนาคม การไปทำงานที่กรุงเทพฯ และต่างถิ่น มีผลทำให้ทัศนคติในการเลือกคู่ครองของชาวกะเลิงหนุ่มสาวเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น เริ่มมองหนุ่มหรือสาวจากหมู่บ้านอื่น

พิธีการแต่งงานจะแตกต่างจากชาวอีสานทั่วไป คือของที่ใช้ในการสู่ขอไม่นับว่าร้ายวณหรือยากจน ในกรณีที่ฝ่ายชายมาอยู่กับฝ่ายหญิงจะใช้หมู 1 ตัว ไก่ 6 ตัว เหล้า 6 ขวด ถ้าฝ่ายหญิงไปอยู่กับฝ่ายชายจะต้องเพิ่มหมูเป็น 2 ตัว แต่ส่วนใหญ่นะเลิงฝ่ายชายจะไปอยู่กับฝ่ายหญิง เนื่องจากชุมชนชาวกะเลิงจะให้ความสำคัญกับฝ่ายหญิงมากกว่า เมื่อเป็นสามีภรรยาไปแล้วฝ่ายสามีก็ต้องให้ความสำคัญกับญาติฝ่ายหญิง ต้องช่วยดูแล เอาใจใส่ โดยถือว่าเพศหญิงอ่อนแอกว่าจึงต้องดูแลปกป้อง

3. ภาษา

สำหรับเรื่องภาษากะเลิง ชุมชนชาวกะเลิงอพยพมาจากประเทศลาวมาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย เพราะฉะนั้นภาษาพูดจึงใช้ภาษาลาวแต่สำเนียงต่างกันเท่านั้น (นายเล็ก กุวงศ์แก้ว, 2537) ในภาษาอีสานใช้สระโอ แต่กะเลิงจะใช้สระเออ เช่น หัวใจ กะเลิงใช้หัวเจย ไปใส่ กะเลิงใช้ไปเสียนม กะเลิงใช้ผะย เป็นต้น

4. การอบรมสั่งสอน

การอบรมสั่งสอนในเรื่องของการทำมาหากินหรือการดำรงชีวิตนั้น ผู้มีประสบการณ์ในชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอด ผู้เล่าผู้แก่ พ่อแม่สอนลูกสอนหลาน ในกระบวนการถ่ายทอดในลักษณะฝึกหัดด้วยกัน เช่น การถ่ายทอดวัฒนธรรมการทำนา (ซึ่งกล่าวถึงในหัวข้อวิถีชีวิต) ซึ่งผู้เล่าสอนการทำมาหากิน การจักสาน การเรียนรู้ธรรมชาติให้แก่ลูกหลานผู้ชาย ส่วนผู้เล่าผู้หญิงอยู่บ้านก็สอนลูกหลานผู้หญิงให้ทอผ้า ย้อมผ้า ตัดผ้า ทำอาหาร นอกจากนั้นการเข้าร่วมบุญประเพณีต่าง ๆ เช่น การแต่งงาน งานศพ งานบุญตามฮีตคอง ก็เป็นการสืบทอดและถ่ายทอดวัฒนธรรมการดำรงชีวิตในชุมชนเช่นกัน

5. ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม

ลักษณะความเชื่อ จะผสมผสานระหว่างผี พุทธ พราหมณ์โดยการแสดงออกในวิถีชีวิตโดยผ่านพิธีกรรมงานบุญประเพณีต่าง ๆ บุญที่ชาวบ้านนิยมทำมากที่สุดโดยไม่ต้องขอความร่วมมือใคร ๆ ทั้งสิ้น คือ บุญข้าวประดับดิน ชาวบ้านเรียก "บุญข้าวสาก" เพราะมีความเชื่อว่าเป็นการทำบุญให้ปู่ย่าตายายที่ตายไปแล้วจะได้กิน ถ้าลูกหลานไม่ไปทำเขาก็มีกินมีใช้

ชาวบ้านบ้านบึงถือศาสนาพุทธมีวัดเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา มีพระภิกษุอยู่จำพรรษาคดกวดปี ประมาณ 2-3 รูป นอกจากชาวบ้านยังมีความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องบาป บุญ คุนโทษ ซึ่งจะได้จากประเพณีการเลี้ยงผีประจำปี และพิธีกรรมการเลี้ยงผีเหยาซึ่งจะจัดขึ้นทุก ๆ 3 ปี โดยกลุ่มแม่ครัว หมอเหยา และลูกแก้ว จัดเลี้ยงผีร่วมกัน บุญประเพณีที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษจะแสดงให้เห็นดังตารางต่อไปนี้

ประเพณีที่แตกต่างจากหมู่บ้านอื่น ๆ ทั่วไป คือ พิธีเลี้ยงผีขอฝนเจ้าพระภาชี (กล่าวถึงในข้อ 4.3.2) และพิธีสู่ขวัญผู้เฒ่า ซึ่งจัดวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี หลังจากเสร็จพิธีเลี้ยงผีปู่ตาและสู่ขวัญเจ้าจำแล้วก็จะ เป็นพิธีบายศรีสู่ขวัญผู้เฒ่าที่ลูกหลานจัดให้ โดยลูกหลานจะเชิญญาติพี่น้อง ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคารพนับถือมาทำพิธี มีหมอสู่ขวัญเป็นผู้ทำพิธี ชาวบ้านบอกว่าพิธีนี้เป็นเรื่องที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา พ่อแม่เชื่อว่าเป็นวันดีเป็นวันที่เหมาะสมสำหรับการทำมงคลทุกอย่าง

การสู่ขวัญผู้เฒ่า เป็นการแสดงความเคารพ แสดงความกตัญญูของลูกหลานหรือชาวบ้านอื่น ๆ ต่อผู้มีพระคุณ

ตารางที่ 4 แสดงบุญ ประเพณีที่กระทำตลอดปี

ประเพณี	ม.ค	ก.พ	มี.ค	เม.ย	พ.ค	มิ.ย	ก.ค	ส.ค	ก.ย	ต.ค	พ.ย	ธ.ค
เข้ากรรม	**											
บุญข้าวลี		*										
เลี้ยงผีปู่ตา			*									
สัปดาห์ผู้เฒ่า			*									
บุญกองข้าว			*									
สัปดาห์ควาย			**									
บุญเวส				*								
บุญสงน้ำ				*								
เลี้ยงผี					*							
ชำระเขื่อน						*						
เข้าพรรษา							*					
ข้าวประดับดิน								*				
บุญข้าวสาก									*			
ออกพรรษา										*		
ทอดกฐิน											*	
ลอยกระทง												*

* หมายถึง ประเพณีปฏิบัติอย่างเทศกาลประจำปี

+ หมายถึง ประเพณีปฏิบัติอย่างเทศกาลประจำปี แต่ไม่กระทำต่อเนื่อง

6. ความสัมพันธ์ในระบบสังคมของบุคคล

ชาวกะเลิงบ้านบัวมีระบบเครือญาติที่ไม่ซับซ้อนมากนักเพราะมีตระกูลใหญ่ ๆ อยู่ 6 ตระกูล คือ ตระกูลกุดวงศ์แก้ว มี 15 เชื้อสาย ตระกูลบริรักษ์ 2 เชื้อสายตระกูลพรมหา กุล 1 เชื้อสาย ตระกูลก้องเวหา 1 เชื้อสาย ตระกูลของศิริ 1 เชื้อสายและตระกูลจุมลีสิงห์ ส่วนใหญ่เป็นชาวกะเลิง 90% มีกลุ่มชาติพันธุ์อื่น เช่น ภูไท ไทยลาวเพียงเล็กน้อย ความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมจึงแบบแน่น ลึกซึ้ง เพราะถ้าสืบเชื้อสายก็เป็นญาติ ๆ กันทั้งนั้น จึงเห็นได้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงบ้านบัว จึงมีความสัมพันธ์กับแบบเครือญาติได้แบบแน่น และนานกว่ากลุ่มไทยลาวทั่วไป เพราะความสัมพันธ์แบบสังคมเมืองระบบซื้อขายยังไม่มีอิทธิพลมากเพียงพอที่จะทำให้สังคมกะเลิงต่างคนต่างอยู่ หรือทุกสิ่งทุกอย่างต้องซื้อขายเป็นเงินเป็นทองไปหมด

สิ่งที่ทำให้การดำรงอยู่ของคนในสังคมกะเลิงคือ วัฒนธรรมชุมชนในเรื่องของการแต่งงานเป็นการเรียนรู้การดำรงชีวิต สังคมกะเลิงจะเตรียมความพร้อมของบุตรก่อนจะแต่งงาน ฝ่ายชายต้องเรียนรู้เรื่องการทำไร่ ปลูกพริก ฝ้าย ข้าวไร่ โทนา ปลูกข้าว จักสาน ส่วนฝ่ายหญิงจะต้องเรียนรู้เรื่องการหาอยู่หากิน การค้าข้าว คำนุ่ก เ็นฝ้าย ย้อมผ้า

การที่กะเลิงนิยมแต่งงานกับกะเลิงด้วยกันเองเพราะชาวกะเลิงมีนิสัยเป็น-คนรักถิ่นเกิดเห็นว่าบ้านของตนอุดมสมบูรณ์ในการทำมาหากิน จึงไม่นิยมย้ายถิ่นไปบ้านอื่น ชาวกะเลิงเชื่อว่าการเลือกคู่ครองที่รู้หัวนอนปลายดิน จะทำให้ชีวิตครอบครัวดำเนินไปได้อย่างราบรื่น การแต่งงานกับคนต่างบ้านต่างเผ่าพันธุ์ ต้องศึกษาเรียนรู้จิตใจกันอีกนาน

นอกจากนั้นวัฒนธรรมชุมชน ในเรื่องของการนับถือผู้เฒ่าผู้แก่ จะมีประเพณีสู่ขวัญผู้เฒ่า และรดน้ำขอพรถูกจัดขึ้นทุกปี ทำให้สังคมกะเลิงมีศูนย์กลางที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยว (Social Cohesion) คือมีผู้นำคาบรักษา ชี้นะเนในเรื่องผิดชอบ ชั่วดี และช่วยแก้ไขเรื่องราวขัดแย้งที่รุนแรงให้เบาบางลงได้ด้วยดี

4.1.6 สถาบันต่าง ๆ

1. สถาบันการศึกษา

ชาวบ้านส่วนใหญ่จบการศึกษามัธยมศึกษาบังคับระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หลังจากจบการศึกษามัธยมศึกษาบังคับแล้วจะประกอบอาชีพช่วยเหลือผู้ปกครอง มีเฉพาะชาวบ้านที่มีฐานะดีบางครอบครัวเท่านั้นที่จะส่งบุตรหลานเรียนจนจบชั้นมัธยมศึกษา

หมู่บ้านบัวมีโรงเรียน 1 แห่ง ซึ่งเปิดสอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปัจจุบันมีจำนวนนักเรียนทั้งหมด 459 คน และมีครูจำนวน 18 คน

สำหรับในปีการศึกษา พ.ศ.2536 พบว่า ในหมู่บ้านยังมีผู้ที่กำลังศึกษาในระดับสูงกว่าประถมศึกษา ดังนี้

มัธยมศึกษาปีที่ 1-3 จำนวน 9 คน

มัธยมศึกษาปีที่ 4-6 จำนวน 8 คน

รวม 17 คน

ตารางที่ 5 แสดงระดับการศึกษาของประชากรหมู่บ้านบัว
(ข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน กชช. 2ค., 2535)

ระดับการศึกษา	ร้อยละ
ไม่ได้เรียน	33.78
ต่ำกว่าภาคบังคับ	0.08
ภาคบังคับ	65.66
มัธยมศึกษาตอนต้น	0.28
มัธยมศึกษาตอนปลาย	0.19
รวม	100.00 (2,516)

ปี พ.ศ.2537 พบว่า มีผู้ที่สนใจการศึกษานอกระบบของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ประมาณ 20 คน แสดงให้เห็นว่าทัศนคติต่อการศึกษารองบ้านเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะคนช่วงอายุ 30-40 ปี นิยมส่งบุตรหลานเรียนต่อเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากการแบ่งปันมรดกมีผลทำให้ที่ทำกินน้อยลง ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น เช่น ค่าส่งเสียลูกเรียน ค่าเครื่องอำนวยความสะดวก และแม้กระทั่งค่าใช้จ่ายในงานบุญก็เพิ่มมากขึ้น พ่อแม่จึงมีความคิดใหม่ว่าการสนับสนุนให้ลูกเรียนต่อมากขึ้นจะทำให้น้ำหนักที่การงานดี ๆ ทำ

2. ส้วบ้านสาธารณะ

ชาวกะเลิงบ้านบัว มีวัฒนธรรมชุมชนในการรักษาพยาบาลที่ชัดเจน และเป็นลักษณะเฉพาะของชาวกะเลิง การรักษาของชาวกะเลิงทั้งในสมัยก่อนและปัจจุบันนี้ใช้วิธีการรักษาเหมือนกันต่างก็พึ่งแต่ความนิยมการแพทย์ปัจจุบันเพิ่มขึ้นและแผนโบราณลดน้อยลง แต่ส่วนใหญ่ก็ยังรักษาควบคู่กันอยู่คือไปโรงพยาบาลก่อนเมื่อเจ็บป่วยถ้าไม่หายจึงกลับมารักษากับหมอพื้นบ้านเหมือนเดิม

หมอรักษาหรือหมอพื้นบ้านจะเป็นหมอผีและหมอยาในคน ๆ เดียวกันการรักษาจะวิเคราะห์อาการก่อนว่าเกิดจากอะไร เกิดจากผีทำ จะเกิดอาการซึม เหมอลอย หรือเกิดอาการหวาดกลัวหาสาเหตุไม่ได้ และถ้าเกิดจากเชื้อโรคทำ จะมีอาการปรากฏชัดเจน เช่น ตัวร้อน เป็นไข้ ปวดท้อง โดยใช้การเสียดหรือส่องดู ถ้าผีทำจะใช้พิธีกรรมการเหยียนการรักษา ถ้าเกิดจากว่าเป็นโรคทำจะรักษาโดยใช้ยาสมุนไพรหรือใช้เป่า แล้วแต่อาการของคนไข้ หมอพื้นบ้านจะสังเกตอาการคนไข้ตลอดเวลาเรียกว่ารักษาทั้งวันทั้งคืนจะสังเกตวิเคราะห์อาการ ตลอดจนกว่าคนไข้จะหาย แล้วเก็บค่ารักษา (ค่าค่าย(คือค่าไหว้ครู) เพียง 6 บาทเท่านั้น) (พ่อวรรณ พ่อจำ พ่ออ้า กุวงศ์แก้ว หมอยา, 2537)

ด้านอาหารการกินที่อนุญาตให้แม่ลูกอ่อนกินได้ ได้แก่ หมูข่า ผักหนอก (ใบบัวบก) ซึ่งถือว่าเป็นยาบำรุงเลือด ข้อยห้าม (ชะลา) ใต้แก้ม เนื้อสัตว์ต่าง ๆ ฟาน อีเห็น เป็นต้น ถ้าเป็นโรคกะเพาะเจ็บท้อง ห้ามกินผักคอง แหนมเนื้อ แหนมปลา ถ้าเป็นโรคบวมหน้ามกินเทา (สาหร่าย) กินกล้วย สำหรับต้นไม้ที่นำมาใช้ทำยาสมุนไพร ได้แก่

ไม้ข้าวหลามดง	แก้	เยี่ยวเหลือง
เครือลิ้นแสด	แก้	ไข้ตัวร้อน
แก่นแดง แก้มอัน	แก้	ใช้เป็นยาบำรุงเลือดคัมกินตอนอยู่ไฟ
ใบสะพัด ใบเป้า ใบหนาด	แก้	วิ่งเวียนและช่วยให้แผลหลังคลอดหายเร็วโดยใช้คัมอาบ

ถึงแม้ในปัจจุบันสื่อโฆษณาทางวิทยุ โทรทัศน์จะทำให้คำนิยมในการรักษาพยาบาลการกินยาจะเปลี่ยนไปบ้าง เช่น ชาวบ้านหันมากินยาทันใจ ยาปวดหายก็มากขึ้น แต่ในเรื่องของการคลอด ไม่ว่าจะคลอดที่บ้านหรือที่โรงพยาบาลก็ตาม กลับมาอยู่บ้านหลังคลอดส่วนใหญ่จะอยู่ไฟและในการอยู่ไฟนั้นชาวกะเลิงถือเป็นประเพณีที่บ้านใกล้เรือนเคียงจะต้องช่วยกันมา

หาบน้ำ หาหิน ไว้ให้เพื่อใช้ดื่มกิน ดมอาบ จะกำหนดการอยู่ไฟ 8 คืน 10 คืน หรือ 15 คืน เป็นต้น การอยู่ไฟจะไม่กำหนดชนิดของไม้ที่จะใช้หาหิน แต่จะกำหนดว่าเป็นไม้แห้งที่ตายแล้วหรือหักล้มเอง ไปเก็บตามป่ามาหาหิน (นางหอม กุวงศ์แก้ว, 2537) เนื่องจากไม้แห้งควันไฟจะน้อยมากและเป็นการอนุรักษ์โดยที่ชาวกะเลิงไม่ทราบ คือ ทุกคนทำตามคำบอกของคนรุ่นก่อน ๆ นับว่าเป็นการอนุรักษ์ที่ถ่ายทอดผ่านกระบวนการอบรมสั่งสอนอย่างชัดเจน

สำหรับการเก็บยาสมุนไพรมาใช้นั้น หมอยาทุกคนจะเก็บมาพอใช้ในแต่ละครั้งเท่านั้น ทั้งนี้เพราะจะได้มีตัวไว้ใช้ได้นานไม่หมดไปเร็ว แต่ก็มีหมอยาบางคนคัดต้นสมุนไพรไปขาย เช่น ต้นกระต้อม ม่วยเลือด ก็เกิดการต่อต้านจากชาวบ้านจะแจ้งตำรวจจับ แต่ก็มีมีการประนีประนอมตกลงเตือนกันก่อน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทุกคนในหมู่บ้านมีความรู้สึกรักในการเป็นเจ้าของทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน

สำหรับด้านโภชนาการนั้น ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนบริโภคข้าวเหนียว และอาหารส่วนใหญ่ได้มาจากป่า เช่น กบ เขียด ผักป่า หนุ่ยป่า ฟาน อีเหิน แต่ในปัจจุบันปริมาณอาหารป่าลดน้อยลงชาวบ้านต้องพึ่งพาอาหารจากตลาดบ้าง ซึ่งก็มีร้านค้าในหมู่บ้านไปรับมาจากตลาดแต่เช้ามีค ส่วนใหญ่จะซื้อเพื่อทำอาหารกินก่อนไปโรงเรียน เช่น ปลาทุ ปลาช่อน ไข่ ไข่ไก่ ไข่กรอก เนื้อวัว เป็นต้น หลังจากลูกไปโรงเรียนแล้ว พ่อแม่ก็จะไปมาและจะไปหาอาหารรับประทานอยู่ตามเถียงนาที่ตนเองปลูกไว้ การไปนานั้นชาวบ้านบอกว่าจะถือไปแต่เกลือ น้ำปลา ผงชูรสเท่านั้น อาหารทุกอย่างมีพร้อมอยู่แล้วที่เถียงนา ไม่ว่าจะเป็นมะละกอ ถั่วฝักยาว ผักสวนครัวต่าง ๆ หนวย ปลานั่นเองที่ขุดไว้เป็นต้น คนเฒ่าก็สามารถนำกลับมาเป็นอาหารเย็นได้อีกด้วยซึ่งแสดงให้เห็นว่าครัวเรือนชุมชนชาวกะเลิงได้ใช้ประโยชน์จากสภาพธรรมชาติ เพื่อการพึ่งตนเองของครัวเรือนด้วย

ด้านการสุขาภิบาลนั้น ชาวบ้านมีส้วมใช้เพียง 47 หลังคาเรือนจากทั้งหมด 549 หลังคาเรือน โดยชาวบ้านให้เหตุผลว่ายังมีป่าเป็นที่กำบังอยู่ แต่การที่ชุมชนชาวกะเลิงไม่สร้างส้วมไว้ใช้ อาจเป็นเพราะไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต น้ำดื่ม น้ำใช้ชาวบ้านจะมีอน้ำดื่มทุกหลังคาเรือน ทั้งนี้เพราะแหล่งน้ำดื่มในละแวก ขุดเพียง 5 เมตรก็ได้น้ำกินน้ำใช้

3. สภาพการปกครอง

ผู้อาวุโส การปกครองในอดีตก่อนที่จะทางราชการจะเข้ามาจัดตั้งผู้ใหญ่บ้านนั้น ชาวกะเลิงบ้านบัวใช้สถาบันผู้เฒ่าในการตัดสิน วิจัย ฉัย โกล่เกลี่ยข้อพิพาทต่าง ๆ ในการฉีกขมย เช่น ขมยวัวควาย ผู้เฒ่าจะเกณฑ์ผู้ชายวัยฉกรรจ์ในหมู่บ้านช่วยกันออกติดตาม ในการฉีกทะเลาะเบาะแว้งกัน ผู้เฒ่า (ผู้นำที่ไม่เป็นทางการหรือเจ้าตระกูล) ก็จะช่วยไกล่เกลี่ยตัดสิน

ให้เลิกแล้วด้วยกันด้วยความเคารพนับถือ ศรัทธาในศรัทธาและความกตัญญูให้คนที่มีการปฏิบัติกัน เชื่อฟังและยุติลงด้วยดีคือยอมความกันโดยดี

ผู้นำที่เป็นทางการ ปี พ.ศ. 2465 มีการเลือกตั้งผู้นำบ้านคนแรก ซึ่งชาวบ้านก็ยังเลือกเอาบุคคลที่มีศีลธรรมผ่านการบวชเรียน ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความเคารพนับถือ ฉะนั้นจึงไม่มีคู่แข่งในการลงสมัครรับเลือกตั้ง ผู้นำบ้านที่ชาวบ้านของร้องให้รับตำแหน่งมี 2 คน คือ นายวัน วงศ์ศรีแก้ว และนายดี พรหมากุล ซึ่งนายดี นับเป็นผู้นำบ้านที่อยู่ในตำแหน่งนานที่สุดถึง 32 ปี

ในปี พ.ศ. 2533 เป็นปีที่มีการสมัครรับเลือกตั้งเป็นครั้งแรกและมีผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งถึง 5 คน นายเล็ก กุดวงศ์แก้ว ได้รับเลือกตั้งและมีการแบ่งการปกครองออกเป็นคุ้มย่อย 26 คุ้ม ซึ่งเดิมที่นั้นชาวบ้านจะเรียกตามทิศ เช่น บ้านทางทิศเหนือ บ้านทางทิศใต้และมีคณะกรรมการหมู่บ้าน 7 ฝ่าย ตามระเบียบการปกครองท้องถิ่นของกระทรวงมหาดไทย

การเลือกตั้งผู้นำบ้านในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยก่อนคือผู้สมัครนิยมเลี้ยงสุราอาหาร (ฆ่าวัว ฆ่าควาย) แก่ชาวบ้านและมีหวั่นไหวในการหาเสียง เกิดความขัดแย้งเมื่อผู้นำบ้านที่คนสนับสนุนได้รับเลือกตั้ง แต่อีกฝ่ายหนึ่งได้รับเลือกตั้ง ทำให้ฝ่ายที่ไม่ได้รับเลือก ไม่ให้ความร่วมมือหรือให้ความร่วมมือน้อยในการทำกิจกรรมส่วนรวมของหมู่บ้าน ปี พ.ศ. 2530 บ้านบัวมีประชากรเพิ่มมากขึ้นจึงมีผู้นำบ้าน 2 คนคือ นายทองมอนด์ พรหมสาขา ณ สกลนคร เป็นผู้นำบ้านหมู่ 5 และนายอู๋ กุดวงศ์แก้ว เป็นผู้นำบ้านหมู่ 6 เป็นผู้นำที่เป็นทางการที่ได้รับเลือกตั้งจากชาวบ้านส่วนใหญ่

ผู้นำตามธรรมชาติ ผู้นำที่ไม่เป็นทางการนั้น ส่วนใหญ่เป็นผู้นำทางศาสนา และผู้นำทางพิธีกรรม (จำ) มีอายุประมาณ 60-90 ปี ซึ่งถือว่าเป็นผู้นำอาวุโสของหมู่บ้านที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ เชื่อฟังอยู่มาก เช่น นายดา กุดวงศ์แก้ว นายสีแหล่ บริรักษ์, นายยาน กองเวหา นายสาย กุดวงศ์แก้ว นายมาก กุดวงศ์แก้วและนายหอย กุดวงศ์แก้ว เป็นผู้มีบทบาทในการดำเนินพิธีกรรมตามฮีต 12 คอง 14 มีบทบาทในการดักเตือนลูกหลานและมีบทบาทสำคัญในการเป็นแบบอย่างที่ดีทำตนอยู่ในศีลธรรม และเคร่งครัดในขนบธรรมเนียมประเพณี

นอกจากนั้นผู้นำที่ไม่เป็นทางการอีกท่านหนึ่งที่น่าสนใจยิ่ง คือ นายเล็ก กุดวงศ์แก้ว เป็นอดีตผู้นำบ้านเป็นผู้ที่ใส่ใจในการพัฒนาตนเอง การพึ่งตนเอง คือจะเป็นผู้ริเริ่มในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การปลูกหญ้า การเกษตรผสมผสาน การขุดคลองน้ำ การตั้งกลุ่มสหกรณ์ร้านค้า ฯลฯ มีกิจกรรมที่น่าสนใจมากมายจนหนังสือ วารสาร และทีวีให้ความสนใจไปสัมภาษณ์และมีบุคคลทั่วไปไปศึกษาดูงานเป็นประจำ

ผู้นำทางเศรษฐกิจ สำหรับผู้นำเชิงเศรษฐกิจนั้น ได้แก่ ครั้วเรือนที่มีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือกับบุคคลอื่นในชุมชนด้านการเงิน มีประมาณ 5-10 ครั้วเรือน ซึ่งเป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการด้วยที่มีรากฐาน มีอุปกรณ์ในการทำกาเกษตร มีรถยนต์ มีร้านขายของชำ และมีการให้กู้ยืมเงินกับชาวบ้านทั่วไป โดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 3 บาทต่อปี เคยมีผู้ให้กู้ถึงร้อยละ 10 ต่อปีแต่ก็ทำได้ไม่นานเพราะดอกเบี้ยแพงเกินไป ขณะนี้มีผู้ให้กู้เพียง 1 รายเท่านั้นในหมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมกู้จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร

กลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้าน

1. กลุ่มสหกรณ์ร้านค้า เริ่มตั้งกลุ่มในปี พ.ศ.2528 โดยมีครูเป็นผู้นำในการจัดตั้งและชาวบ้านให้ความร่วมมือกันมาก เนื่องจากเป็นครูคนแรกที่เข้ามามีความสัมพันธ์กับผู้ปกครองเด็ก ๆ จึงชอบนิสัยความเป็นกันเอง ความมีน้ำใจช่วยเหลือชุมชนจึงร่วมถือหุ้นโดยถือหุ้นครั้วเรือนละ 25 บาท ได้เงินทุนครั้งแรก 3,000 บาท โดยมีการปันผลคืนทุกปี จัดสรรกำไรเป็น 3 ส่วน ได้แก่ 50% สำหรับกิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน 30% มอบให้เป็นกองทุนสงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้านละ 20% มอบสมทบทุนจัดตั้งกองทุนพันธุ์ไม้พื้นบ้าน ในปี 2533 ได้เปิดดำเนินการเพิ่มขึ้นอีก 1 แห่ง โดยได้รับทุนสนับสนุนจาก อพป. (อาสาสมัครพัฒนาประเทศ) จำนวน 20,000 บาท จากโครงการพัฒนาชนบทอีสาน 10,000 บาท จากสาธารณสุข ซึ่งนำมาเป็นยามีมูลค่า 1,000 บาท ต่อมาจึงได้เปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์การปันผลคือ 50% แบ่งเป็นทุนพัฒนาหมู่บ้าน 30% มอบเป็นทุนการศึกษานักเรียนโรงเรียนบ้านบัว 20% มอบเป็นกองทุนพันธุ์ไม้พื้นบ้าน และในปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 256 ครั้วเรือน

2. กลุ่มพันธุ์ไม้พื้นบ้าน เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นภายหลังจากไปศึกษาดูงานการเพาะพันธุ์หวายที่หมู่บ้านปลาไหล อำเภอลำลูกเกด จังหวัดสกลนคร โดยการนำของอาสาสมัครโครงการวิจัยสังคมและวัฒนธรรมของวิทยาลัยสกลนคร ในปี พ.ศ.2532 จึงได้ตั้งกลุ่มขึ้นโดยจ่ายทุนทดลองให้สมาชิกนำเอาไปเพาะกล้าหวายและส่งคืนเป็นต้นกล้าหวายจำนวน 100 กิ่ง คั้น 20 กิ่ง หลังจากเพาะกล้าหวายสำเร็จจึงเริ่มเพาะกล้าไม้อื่น ๆ เพิ่มขึ้นเช่นกะท้อน มะไฟ และต้นไม้ป่าอีกหลายชนิด ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 26 คน

พันธุ์หวายที่ชาวบ้านปลูก คือ พันธุ์หวายดง ซึ่งมีลำต้นอวบ ชาวสูงมีหนามไม่มากเมื่อลอกกาบออกจะมีเนื้อหวายมาก ซึ่งเหมาะกับการใช้ประกอบอาหารของชาวอีสาน ชาวบ้านลงมือเพาะเมล็ดพันธุ์ในเดือนสิงหาคม-กันยายน ซึ่งการเพาะพันธุ์หวายจะมี 2 ลักษณะคือ นำเมล็ดมาตากให้แห้ง 2-3 วัน จึงทำการเพาะเมล็ดและอีกลักษณะหนึ่ง คือ นำเมล็ดที่สุกแล้วมาเพาะโดยไม่มีการตากแห้ง ซึ่งชาวบ้านจะนิยมใช้วิธีนี้เพราะมีอัตราการงอกสูง

วิธีการเพาะ จะยกแปลงทรวนดินให้ละเอียดหน้าเมล็ดพันธุ์ลงให้ทั่วแล้วใช้ดินกลบประมาณ 1 เซนติเมตร หลังจากนั้นโรยเมล็ดดินทับลงไปแล้วรดน้ำให้ชุ่มเมื่อต้นกล้าอายุประมาณ 6-7 เดือน จึงทำการแยกต้นหวายไปลงถุงเพาะโดยใช้กาบมะพร้าวรองก้นถุงก่อนเมื่อกล้าหวายแข็งแรงจะนำไปปลูกในช่วงฤดูฝน ใช้ระยะเวลาในการปลูก 2 ปี หวายจึงจะโตพอที่จะตัดมาประกอบอาหารและขายได้

การตัดหวาย ยอดหวายที่เหมาะสมจะตัดไปประกอบอาหาร คือหวายที่แทงยอดออกมาใหม่ ๆ ยาวประมาณ 10-12 นิ้ว การขายจะขายในราคา 3 ยอด 10 บาท ในปัจจุบันมีชาวบ้านปลูกหวาย จำนวน 12 ราย มีเพียง 1 ราย ที่เริ่มปลูกและหวายยังไม่ให้ผลผลิต

3. กลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อการเกษตร ความเป็นมาของการตั้งกลุ่มเกิดจากการขาดแคลนข้าว หมู่บ้านบัวมีที่ราบลุ่มเพียงเล็กน้อยที่ใช้ในการปลูกข้าว ดังนั้นชาวบ้านที่มีที่ดินอยู่บริเวณที่ดอน (ที่สูง) ดินจะเก็บกักน้ำไม่ได้ ชาวบ้านจึงใช้พื้นที่ส่วนใหญ่ปลูกมันสำปะหลังจึงไม่มีข้าวที่จะบริโภคชาวบ้านในบริเวณนี้จึงรวมกลุ่มกัน 12 ครัวเรือน ในปี พ.ศ.2533 เริ่มขุดคลองส่งน้ำจากลำห้วยเล้ามายังพื้นที่นาของตนเอง ในปี พ.ศ.2534 จึงประสบผลสำเร็จสามารถขุดคลองได้เป็นระยะทาง 2.591 เมตร กว้าง 1 เมตร ลึก 1 เมตร ปัจจุบันจากพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังสามารถเปลี่ยนเป็นพื้นที่ใช้ปลูกข้าวได้ทั้งหมด 120 ไร่มีสมาชิกเพิ่มเป็น 25 ครัวเรือน และสมาชิกที่ได้รับผลประโยชน์ทางอ้อม 27 ครัวเรือน มีกองทุนเพื่อซ่อมแซมคลองส่งน้ำที่สมาชิกช่วยกันออกประมาณ 14,300 บาท

4. ศูนย์อินแปง (ดูแผนผัง หน้า 44) ในปี 2536 ชาวบ้านที่เป็นสมาชิกภายในกลุ่มเพาะพันธุ์ไม้พื้นบ้านและหน่วยงานพัฒนาเอกชน ได้ร่วมกันจัดตั้งศูนย์บริหารงานขององค์กรชาวบ้านในหมู่บ้านขึ้นและใช้ชื่อว่า ศูนย์อินแปง ซึ่งมีพื้นที่ 5 ไร่ มีกิจกรรมหลัก ๆ ภายในศูนย์ ได้แก่ การเพาะพันธุ์ไม้พื้นเมือง การรับซื้อผลผลิตจากสมาชิกภายในกลุ่ม เป็นสถานที่ศึกษาดูงานประชุมและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ผลกำไรจากการบริหารศูนย์ฯ 50% จัดสรรให้เป็นทุนภายในศูนย์ฯ 20% มอบเป็นกองทุนเพิ่มทุนสำหรับหมู่บ้านเครือข่าย 20% เป็นสวัสดิการเจ้าหน้าที่และอาสาสมัครของศูนย์ฯ 10% เป็นสวัสดิการคณะกรรมการบริหารศูนย์ฯ มีคณะกรรมการทั้งหมด 15 คน และได้ขยายกิจกรรมการพัฒนาไปสู่หมู่บ้านอื่น ๆ ด้วย

การมีกลุ่มและองค์กรต่าง ๆ ทั้งจากภายนอกโดยรัฐและเอกชนและจากภายในเป็นองค์กรชาวบ้านเอง ที่กล่าวถึงทั้ง 4 กลุ่มนั้นย่อมแสดงให้เห็นว่าชุมชนจะเล็งในเรื่องของกลุ่มนั้นมีศักยภาพและภูมิปัญญาของชุมชนในการรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกันอย่างเห็นได้เด่นชัดเช่นกลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อการเกษตร ประสบการณ์ร่วมกันในเรื่องของการมีพื้นที่ทำกินเป็นที่ราบสูง ไม่มีน้ำ

ทานา ไม่มีข้าวกิน ก็รวมตัวกันเป็นกลุ่มช่วยกันขุดคลองเพื่อเป็นคลองระบายน้ำจากลำห้วยมายังที่นาของตนจนประสบผลสำเร็จมีน้ำทานา มีข้าวกิน เป็นต้น นอกจากนั้นการที่องค์ภายนอก เจ้าหน้าที่ยของรัฐหรือเอกชน การจะทำงานพัฒนากับชาวกะเลิงนั้น ต้องมีความเข้าใจในวัฒนธรรม ชุมชนของกะเลิงเป็นอย่างดี เช่น ครูเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านเพราะเข้ามาหาชุมชน ช่วยเหลือชุมชนในทุกเรื่อง เมื่อครูเป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า ครูจึงประสบความสำเร็จ และในกรณีของงานวิจัยในโครงการกระบวนการศึกษาและพัฒนาเพื่อตอบสนองชีวิตชุมชนชาวกะเลิง ซึ่งสนับสนุนทุนโดยมูลนิธิหมู่บ้านและผู้ทำวิจัยคือ สุรัตน์ วราภรณ์และคณะนั้น ก็ได้ส่งอาสาสมัคร ซึ่งเป็นผู้ช่วยวิจัยไปอยู่กับชุมชนกะเลิง 2 ปี จึงสามารถจัดทำกิจกรรมที่สอดคล้องกับชีวิตของชาวกะเลิงและได้สรุปว่าการแก้ไขปัญหายของชุมชนกะเลิงนั้น ต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวกะเลิงอย่างถูกต้องและเหมาะสมจึงจะเป็นการแก้ไขปัญหและพัฒนาได้ตรงจุด

จากสภาพทั่วไปของบ้านบัวจะเห็นได้ว่าบ้านบัวมีสภาพกายภาพที่เหมาะสมคือที่ตั้งหมู่บ้าน ถูกแวดล้อมด้วยภูเขาและป่าไม้ อาหารการกินจึงอุดมสมบูรณ์ มีผลทำให้ชาวกะเลิงรักถิ่นฐานไม่นิยมการอพยพย้ายถิ่น แต่ละปีที่ผ่านมามีเพียงปีละ 20-25 คนเท่านั้น จากจำนวนประชากร 2,759 คน และเป็นการย้ายถิ่นชั่วคราว) สภาพเศรษฐกิจส่วนใหญ่ยังอยู่ในฐานะยากจนแต่ด้วยความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ที่มีลักษณะเฉพาะทั้งรูปร่าง หน้าตา ลักษณะนิสัย และพฤติกรรม การแสดงออกต่าง ๆ ที่บ่งบอกความเป็นชาวกะเลิงโดยเฉพาะ มีผลทำให้การประกอบอาชีพส่วนใหญ่ยังคงดำเนินตามบรรพบุรุษ ถึงแม้ว่าปัจจุบันพืชเศรษฐกิจ เช่น มันสำปะหลัง ปอ จะเข้ามามีอิทธิพลและบทบาทมากขึ้นในเรื่องของการปลูก การดูแล รักษาง่าย แต่ชาวบ้านก็มีบทเรียนในเรื่องราคาที่กำหนดไม่ได้ ปีไหนปลูกมากราคาถูก ปีไหนปลูกน้อยราคาแพง ทำให้ชาวบ้านกลับมาทวนเกษตร ปลูกพืชหลายชนิดตามแบบเดิมเพิ่มมากขึ้น

4.2 วิถีชีวิตของชุมชนชาวกะเลิงที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ชุมชนชาวกะเลิง มีแบบแผนการดำรงชีพภายในกลุ่ม มีการจัดระเบียบทางสังคมที่เป็นลักษณะของตนเองมีจุดกำเนิดของบรรพบุรุษที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต มีขนบธรรมเนียมประเพณี แนวคิดภายใต้ "วัฒนธรรมชุมชน" ร่วมกันซึ่งสามารถพิจารณาได้จาก

การดำเนินชีวิตของชุมชนชาวกะเลิงขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม เนื่องจากสภาพแวดล้อมเป็นตัวกำหนดขอบเขตกิจกรรมของมนุษย์ สภาพแวดล้อมจึงมีอิทธิพลต่อชาวกะเลิงที่ใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมป่าไม้ ภูเขา ชุมชนชาวกะเลิงจึงเกิดการเรียนรู้เข้าใจและสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้อย่างดี ซึ่งจะเห็นได้จากกิจกรรมการผลิตวิถีชีวิตการกิน การอยู่

วัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งทัศนคติของชุมชนชาวกะเลิงที่มีต่อธรรมชาติสะท้อนถึงการอนุรักษ์ป่าไม้ได้อย่างน่าสนใจดังที่ นายคิดไฮว พรหมากุล (เจ้า, 2537) กล่าวว่า ที่ป่าบ้านบัวยังคงเหลือถึงทุกวันนี้ก็ คือ ประเพณี วัฒนธรรม ยึดเหนี่ยวไว้ การนับถือผีป่า ผีภู ผีบรรพบุรุษ ทำให้คนในหมู่บ้านเกรงกลัวคิดว่าเมื่อทำลายป่าแล้วตนเองแล้วคนในหมู่บ้านจะไม่สงบสุข ดังนั้นจึงคิดว่าการอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ป่าไม้ "จะทำให้ชุมชนชาวกะเลิงมีป่าไว้ใช้ชั่วลูกหลาน"

ในอดีตไม่มีการสั่งสอนอบรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าโดยตรงเพราะว่าสภาพป่าอุดมสมบูรณ์มาก แต่ผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะตักเตือนลูกหลานว่าอย่าถางป่าที่อยู่บริเวณใกล้หมู่บ้าน เพราะป่าที่อยู่ใกล้หมู่บ้านจะช่วยกันลม และกันไฟป่าได้ ถึงปัจจุบันชุมชนชาวกะเลิงก็ได้เห็นจากการกระทำของตนเองว่า ป่ามีความสำคัญอย่างไรจึงได้เห็นคำสั่งสอนที่ผู้เฒ่าผู้แก่สอนแก่ลูกหลานว่า ป่า คือ ชีวิต เพราะป่าให้อาหาร ให้ความร่มเย็น ความอุดมสมบูรณ์ให้ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ป่าเป็นธนาคารกักเก็บน้ำป่าที่จะสร้างความสมดุลให้แก่ชีวิตคนและสัตว์ และป่าเป็นผู้สร้างผืนแผ่นดินที่อุดมแก่พื้นโลก

การให้ความสำคัญกับป่าไม้ของชุมชนชาวกะเลิงในอดีต (200 กว่าปีมาแล้ว) ให้ความสำคัญมากเพราะพึ่งพิงป่ามากในเรื่องของการใช้เป็นที่อยู่อาศัยถือว่าป่าเป็นที่ปลอดภัย และเป็นที่พักพิง เพราะถ้าเป็นที่พักผ่อนเป็นแหล่งอาหาร ทั้งพืช ผัก ผลไม้และสัตว์ป่า ได้จากป่าทั้งหมด จนกะเลิงถือว่าป่าเป็นทั้งโรงเรียนและโรงพยาบาล คือ สามารถให้ยาสมุนไพรสำหรับรักษาโรคต่าง ๆ ได้ทั้งใช้ฝนกิน หรือต้มดื่มต้มอาบ ใช้ตำสำหรับแปะแผลสดก็ได้และประการสำคัญคือ ให้ความร่มเย็น ความอุดมสมบูรณ์แก่คน สัตว์ พืช ทำให้เกิดความสมดุลในระบบนิเวศ จะเห็นได้ว่าการบูรณาการอบรมสั่งสอนของผู้อาวุโสได้เน้นให้ความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ ในด้านผลประโยชน์ที่ได้จากป่า ได้ทั้งทางตรงและทางอ้อมกล่าวคือ ผลทางตรงได้ใช้ประโยชน์จากป่าเป็นแหล่งหาอาหาร ฯลฯ ทางอ้อม ได้แก่ การใช้ประโยชน์จากป่าเป็นที่กำบังลม ไฟ ตลอดจนเก็บความชื้น ปัจจุบันชุมชนชาวกะเลิงบ้านบัวก็ยังให้ความสำคัญกับป่าอยู่มาก ถึงแม้ว่าจะพึ่งพิงป่าน้อยลงในเรื่องของอาหารจากป่าเริ่มขาดแคลน เพราะจำนวนคนเพิ่มมากขึ้น ป่ามีปริมาณน้อยลงเนื่องจากถูกนำมาใช้ในการสร้างบ้านเรือนมากขึ้น แรงผลักดันของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การให้ความสำคัญกับระบบเงินตราส่งผลให้ป่าไม้ถูกทำลายมากขึ้นแรงผลักดันจากสังคมภายนอกส่งผลให้ระบบคิดของชุมชนชาวกะเลิงรุ่นใหม่มุ่งเน้นของสังคมของชุมชนชาวกะเลิงเปลี่ยนแปลงไป การเปลี่ยนวิถีการผลิตจากผลิตเพื่อยังชีพสู่การผลิตเพื่อขายโดยนิยมปลูกพืชเศรษฐกิจกันมากขึ้นเพราะสิ่งจูงใจในระยะแรกคือ รายได้เป็นเงินสด โดยไม่ได้คำนึงว่าในระยะยาวผลจะเป็น

อย่างไร การบุกรุกป่าเพิ่มมากขึ้นเพื่อปลูกมันสำปะหลัง ดินเสื่อมคุณภาพ และการควบคุมราคาสินค้าในท้องที่ไม่ได้เมื่อราคาคงต่ำจนขาดทุน

นายประเวศ วะสี กล่าวว่าวัฒนธรรมไม่ได้หยุดนิ่ง จะเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงไปของวัฒนธรรมชุมชนชาวกะเลิงก็ไม่ได้เปลี่ยนไปทั้งหมด เปลี่ยนแปลงในด้านการผลิตและพิธีกรรมบางอย่างหายไป สภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจสังคม การปกครอง ความเชื่อได้รับผลกระทบจากปัจจัยภายนอกมาก จากรายงานการวิจัยเรื่องกะเลิงบ้านบัวของสุรัตน์ วรารัตน์ (2532) กล่าวว่าชัดเจนว่า "ถ้าดูการเคลื่อนตัวของหมู่บ้านตั้งแต่เริ่มก่อตั้งหมู่บ้านเป็นระยะเวลาที่ยาวนานที่มีการสืบทอดวัฒนธรรม การดำรงชีวิตเรื่อยมา สถานะหมู่บ้านเองก็มีการปรับตัว เช่น ในเรื่องประเพณี ความเชื่อ งานบุญการเลี้ยงหมูที่บ้าน การค้าขาย การหาอาหารจากธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระบบเครือญาติความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ยังคงมีอยู่ คือ ยังคงมีเอกลักษณ์ในเรื่องวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของชุมชนชาวกะเลิงอย่างชัดเจน ซึ่งผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ผ่านพฤติกรรมของชุมชนชาวกะเลิงดังต่อไปนี้

4.2.1. การตั้งถิ่นฐาน

การเลือกหลักแหล่งเพื่อตั้งบ้านเรือนมีความสำคัญต่อคล่องและสัมพันธ์กับความเป็นมาของกลุ่มชนนั้น ๆ ชุมชนชาวกะเลิงก็เช่นกัน โดยลักษณะนิสัยก็เป็นกลุ่มชนที่ชอบอาศัยอยู่ตามที่ราบสูงเชิงเขา จากการสันนิษฐานของเซเฟอร์ (สุรัตน์ วรารัตน์, 2531) ดังนั้นเมื่ออพยพเข้ามาในเขตอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก จึงนำชุมชนชาวกะเลิงขึ้นไปตามไหล่เขาภูพาน ตั้งเป็นหมู่บ้านชาวกะเลิงขึ้น เช่น หมู่บ้านกุดแสด หมู่บ้านโพนงาม หมู่บ้านหนองสะโน เป็นต้น

ปัจจัยที่กลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงเลือกตั้งถิ่นฐาน ภูมิลาเนาเชิงเขาเป็นที่อยู่อาศัยมาจากเหตุผลหลายประการ พ่อเล็ก กุวงศ์แก้ว (2537) เล่าว่า ป่าไม้จำเป็นต่อการดำรงชีวิตเพราะป่าไม้ตามภูเขาเป็นทั้งโรงครัว โรงพยาบาล (อาหารและยารักษาโรค) ผลผลิตจากป่าเป็นค่าความอุดมให้แก่ชีวิต และภูเขาเป็นที่เกิดของต้นน้ำ ลำธาร นอกจากนี้ชุมชนชาวกะเลิงยังมีความเชื่อว่าภูเขายจะช่วยคุ้มครองเพื่อหนีพ้นจากภัยพิบัติได้และเขาเชื่อว่าบนเขามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดูแลรักษาอยู่ การอาศัยอยู่กับธรรมชาติ พึ่งพิงธรรมชาติ และรู้จักใช้ธรรมชาติจะหาให้อยู่เย็นเป็นสุข ถ้าผู้ใดบุกรุกเขตป่าที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์จะถูกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงโทษ จากการดำรงชีวิตที่สืบทอดกันมาในประวัติศาสตร์ การปลูกพืชตามไหล่เขา การหาของป่า การล่าสัตว์ ล้วนเป็นสาเหตุที่ทำให้ชาวกะเลิงเลือกที่อยู่อาศัยที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ทั้งสิ้น

จากการสอบถามชาวบ้าน พบว่า การเลือกทำเลตั้งถิ่นฐานขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของ แหล่งอาหาร แหล่งการคมนาคม แหล่งน้ำ ที่ดิน สำหรับการเพาะปลูก 200 กว่าปีของการ ตั้งหมู่บ้านของชาวกะเลิงคงจะพอพิสูจน์ได้บ้างในเรื่องของการรู้จักใช้ประโยชน์จากธรรมชาติซึ่ง คุ้ได้จากสภาพป่ายังคงรกทึบ หนาแน่น ยังมีไม้ขนาดใหญ่อยู่มาก เช่น ไม้ตะเคียน ไม้พะยุง ไม้ ชิงชัน ไม้ประดู่ ไม้ละค่า ไม้ยาง เถาวัลย์ ซึ่งล้วนแต่เป็นไม้หายากทั้งสิ้น

การให้ความสำคัญกับป่าของชุมชนชาวกะเลิง เป็นที่อยู่อาศัย เป็นยารักษาโรค เป็นที่ หลบภัยเมื่ออพยพย้ายถิ่นฐานมาจากศึกจีนฮ่อ และเมื่อหลบหนีผู้บงการร้าย หรือในยามที่บ้านเมือง กฎหมายไม่อาจคุ้มครองได้ และเป็นสถานที่ที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง ป้องกัน ให้ชีวิตมีแต่ความร่วม เย็นเป็นสุข จะเห็นได้ว่าการกระทำที่แสดงออกผ่านวิถีชีวิต การดำรงอยู่ ก็กล่าวได้ว่าชุมชน ชาวกะเลิงรู้จักใช้ประโยชน์จากป่า มีวิถีชีวิตกลมกลืนกับธรรมชาติ ชาวกะเลิงตั้งถิ่นฐานมาแล้ว 5 ชั่วคน (นางมด กุวงศ์แก้ว, 2537) แต่ภูเขา ป่าไม้ ของชุมชนชาวกะเลิงก็ยังคงความ อุดมสมบูรณ์ของไม้พันธุ์ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว แม้จะไม่หนาแน่นรกรกทึบอย่างเมื่อ 200 ปีมาแล้ว แต่ก็ถือว่าเป็นป่าที่น่าจะอนุรักษ์ไว้ให้นาน ๆ ต่อไป

4.2.2 การประกอบอาชีพ

จากการตั้งถิ่นฐานดังกล่าว ทำให้ส่งผลถึงการประกอบอาชีพด้วย จากสถานที่ตั้งหมู่บ้าน เป็นที่ราบเชิงเขา การประกอบอาชีพจึงสัมพันธ์สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมเป็นอย่างดี เช่น การปลูกข้าวไร่ การเลี้ยงสัตว์บนภูเขา การหาของป่า และการล่าสัตว์ ซึ่งจะพูดในรายละเอียด ต่อไปนี้

1. การปลูกข้าวไร่ เป็นวิธีการผลิตที่สำคัญอย่างหนึ่งของชุมชนที่ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา การปลูกข้าวไร่ จะปลูกตามหัวไร่ ปลายนา ที่เป็นที่ดอน ไม่สามารถทำนาได้ชาวบ้านก็จะ ใช้พื้นที่นี้ปลูกข้าวไร่แทน การปลูกข้าวไร่จะเริ่มในช่วงเดือน 5-6 เช่นเดียวกับการปลูกพริก ปลูกฝ้าย (นายอู กุวงศ์แก้ว, 2537) ข้าวไร่ที่ชุมชนชาวกะเลิงบ้านบ้านนิยมปลูกมี 2 ชนิด คือ "ข้าวฮุด" เป็นข้าวไร่ที่เมกะในที่ดอนมีอายุในการเก็บเกี่ยวสั้นมีลักษณะพิเศษคือ เมื่อข้าวสุก แล้วเมล็ดจะร่วงง่าย ชาวบ้านจึงไม่นิยมเก็บเกี่ยว แต่จะใช้มือรูดเอาโดยชาวบ้านจะสะพาย กะนียงไว้ด้านหน้าแล้วก็รูดเมล็ดข้าวใส่กระหย่ง ข้าวฮุดมีหลายพันธุ์คือ ข้าวฮุดมะเขือ ข้าวฮุด อีตู่ย ข้าวฮุดลายบวบ ข้าวฮุดหมากหึ่ง เป็นต้น การเก็บเกี่ยวจะเก็บเกี่ยวในช่วงฝนกำลังตกชุก การใช้มือรูดข้าวจึงแก้ปัญหาในการตากข้าวได้จึงสะดวกในการขนย้าย ข้อเสียของข้าวชนิดนี้ คือ เก็บไว้กินได้นานเมล็ดแข็งกินไม่อร่อย

สำหรับ "ข้าวฮ้าว" เป็นข้าวไร่อีกชนิดหนึ่งที่ปลูกตามที่ดอนเช่นเดียวกัน ต่างกับ "ข้าวฮุด" ที่วิธีการเก็บเกี่ยวคือ ใช้ขอเกี่ยวเหมือนข้าวนา มีอายุในการเก็บเกี่ยวยาวกว่า จะเก็บเกี่ยวราว ๆ เดือน 11 เป็นข้าวที่เหมาะสมกับที่ดอน พันธุ์ข้าวฮ้าวที่ใช้ได้แก่ ข้าวฮ้าวน้ำไหล ข้าวหนองไร่ ข้าวแกนคู่ เป็นต้น

การปลูกข้าวไร่เป็นวัฒนธรรมชุมชนทางสังคมในเรื่องของการอาชีพการปลูกข้าวไร่ของชุมชนชาวกะเลิงเป็นวัฒนธรรมชุมชนที่ส่งผลถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในเรื่องของกระบวนการผลิต ตั้งแต่การเลือกสถานที่การปลูก การเก็บเกี่ยว ไม่ใช้รถไถ ไม่ใช้สารเคมี ยาปราบศัตรูพืชต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อธรรมชาติ

2. การปลูกพืชไร่ การปลูกพืชไร่ของชุมชนชาวกะเลิงบ้านบัว จะเริ่มในช่วงเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน ชาวบ้านจึงมักพูดเสมอว่า "ไปเฮ็ดโฮ" ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตการผลิตแบบวัฒนธรรมเชิงเขาหรือไหล่เขา โดยจะปลูกพืชตามไหล่เขา ได้แก่ การปลูกพริก ฝ้าย เป็นส่วนมาก ปลูกยาสูบบ้างเป็นส่วนน้อย การไปทำไร่ของชุมชนชาวกะเลิงจะต้องนำหมูบ้านออกไปประมาณ 8-9 กิโลเมตร ทั้งนี้เพราะบริเวณรอบหมู่บ้านจะไม่มีการบุกรุกทางป่าเพื่อปลูกพืชใด ๆ ทั้งสิ้น สภาพป่าล้อมรอบหมู่บ้านยังเป็นป่าคงอยู่เว้นเสียแต่บริเวณที่ราบลุ่มลำห้วยที่ชาวบ้านใช้เป็นพื้นที่ทำนาเท่านั้น

ในการทำไร่บนภูเขาเนิน ชุมชนชาวกะเลิงมักจะเริ่มทางป่าในช่วงเดือน 4 โดยชาวบ้านจะพากันไปเลือกสถานที่ที่เห็นว่าพื้นที่ไหนจะเหมาะสมปลูกพืชได้ โดยจะสังเกตจากกองดินไล่เดือน ถ้ามีมากก็จะเอาบริเวณนั้น ซึ่งชาวบ้านบอกว่าปลูกอะไรก็จะงามและจะไม่เกิดโรคพืชระบาด และที่สำคัญก็คือก่อนจะลงมือทางป่าก็ต้องบอกผี และเชิญผีออกจากบริเวณนั้นให้ไปอยู่ที่อื่น นางสาย กุดวงค์แก้ว บอกว่า "ถ้าไม่บอกไม่คบผีฝนลึงโทษเกิดเจ็บไข้ได้ป่วยได้"

ครอบครัวหนึ่ง ๆ มักจะทำไร่ร่วมกันในเขตป่าสงวนแห่งชาติประมาณ 3-4 งาน วิธีการปลูกจะดูความชันของดิน ถ้าดินมีอุณหภูมิต่ำ ก็จะหว่านพริก ฝ้าย และพืชผักพื้นบ้านอื่น ๆ เช่น ข้าวเดือย ข้าวโพดแดง ถั่ว บวบ เป็นต้น ซึ่งชาวบ้านบอกว่า "ช่วงนี้ดินยังร้อนอยู่ หว่านอะไรก็จะงอกงามดี แต่ถ้าฝนตกมาก ๆ แล้ว หว่านพืชพวกนี้ไม่ดี "คันเย็นแล้วมันบ่ค่อยงอก" นับว่าเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างแท้จริงในการเลือกพื้นที่ และเข้าใจวิธีเพาะปลูกเพราะตามหลักทางวิทยาศาสตร์อุณหภูมิในดินสูงก็เป็นปัจจัยหนึ่งในการงอกของเมล็ดพืช

การปลูกพืชไร่ เป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านที่ช่วยให้ภูมิปัญญาของชุมชนอย่างเห็นได้ชัด ในเรื่องการทำไร่ที่มีกฎเกณฑ์ของชุมชนบังคับว่าต้องไปทำไร่ที่อยู่ห่างหมู่บ้าน 8 กิโลเมตรขึ้นไป เนื่องจากชุมชนชาวกะเลิงเลี้ยงสัตว์แบบปล่อย จึงกล่าวว่าสัตว์เลี้ยงจะมาทำลายพืชไร่

ประการที่ 2 พืชไร่ต้องปลูกในที่สูง และประการสุดท้ายถือว่าเป็นวิถีการดำเนินชีวิตในเรื่องการผลิตการปลูกพริก ปลูกฝ้าย ไร่ข้าวไร่โคก และการทำไร่ เป็นการเข้าหาอาหารการกินอีกด้วย โดยชาวบ้านไม่รู้สึกว่าเป็นข้อห้าม แต่ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่ปู่ ย่า ตา ยาย รุ่นพ่อ แม่ แต่เบื้องหลังของการกำหนดเช่นนี้เป็นการบอกว่าป่าบริเวณรอบหมู่บ้านมีห้ามทำการถากถางให้นุรักษ์ไว้ นอกจากนั้นยังเป็นการจัดแผนผังว่าตรงไหนเป็นพื้นที่ทำกิน ตรงไหนเป็นที่ยู่ออาศัยอีกด้วย (คู่มือ แผนผัง หน้า 44)

การเลือกพื้นที่ทำกินนั้นก็แสดงความเป็นปราชญ์ของชาวบ้านเช่นกัน เขาเรียนรู้จากสิ่งที่เขาสัมผัสและกระทำมาแล้วซ้ำแล้ว การครอบครองดินของไล่เคื่อน เพื่อควาตัดสินใจหรือไม่ การตัดสินใจในกฎแห่งบาปของต้นไม้มีสีเขียวสดอยู่เสมอก็แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ดินบริเวณนั้นพอจะมีน้ำใต้ดินที่จะช่วยให้ทำการปลูกพืชได้ อย่างไรก็ตามปัจจุบันก็คงจะไม่มีโอกาสเลือกพื้นที่ในการเพาะปลูกอย่างในสมัยก่อนได้ เพราะมีการจับจองเป็นเจ้าของมีอาณาเขตว่าที่ตรงไหนเป็นของใคร ดังนั้นการบำรุงรักษาดิน จึงขึ้นอยู่กับกฎ การบำรุงและการเลือกชนิดพืชที่จะปลูก

จะเห็นได้ว่าการปลูกพืชไร่ของชุมชนชาวกะเลิงเป็นวิถีการผลิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติและส่งผลให้นุรักษ์ป่าไม่รอบ ๆ หมู่บ้าน นอกจากนั้นการผลิตแบบพื้นบ้าน การปลูกพืชหมุนเวียนอยู่เสมอ ก็มีส่วนช่วยให้ดินดี ไม่เกิดการกัดเซาะพังทลายของดินเมื่อฝนตกชุกก็เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยอนุรักษ์ป่าไม้ได้เช่นกัน

3. การเลี้ยงสัตว์บนภูเขา ภายหลังจากที่ชุมชนชาวกะเลิงบ้านบัวบานสำเร็จเรียบร้อยแล้วก็จะพาลูกหลาน โดยเฉพาะผู้ชายไปเลี้ยงวัว ควายบนภูเขา ซึ่งอันนี้ก็แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านเช่นกัน เพราะการนำสัตว์ขึ้นไปเลี้ยงบนภูเขา บนที่สูงหรือที่เรียกว่าโคก เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้วัว ควายไปเหยียบข้าวในนา และเพื่อไม่ให้วัว ควายมีสุขภาพอย่างสมบูรณ์ เพราะโดยปกติแล้ว เมื่อใช้พื้นที่ในการทำนาไปแล้ว พื้นที่ที่เป็นอาหารของวัว ควายก็ลดน้อยลง ไม่เพียงพอต่อการบริโภค วัว ควายจะผอมในช่วงนี้ ถ้าเป็นชาวบ้านตามพื้นที่ราบทั่วไปก็จะเอาวัว ควายไว้จนคอก เจ้าของจะเป็นผู้ไปเกี่ยวหญ้า และหาน้ำไว้ให้ถึงในคอก แต่วัฒนธรรมของชุมชนชาวกะเลิง จะไปสร้างที่พักชั่วคราวไว้บนโคก บนภูเขา เป็นที่พักชั่วคราว เรียกว่า "ทับควาย" เพื่อเป็นที่ยู่ออาศัยในช่วงไปบนเลี้ยงวัวควาย

สถานที่ที่ชาวบ้านเอ้าวัว ควาย ขึ้นไปเลี้ยงอยู่ทางเชิงเขาทิศใต้ของหมู่บ้าน ได้แก่ โคกวังปลาตุ๊ก โคกอ่างมดแดง โคกหนองเลา โคกถ่านหินแดง (คู่มือ แผนผัง หน้า 47) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านอนุรักษ์ไว้เลี้ยงสัตว์โดยเฉพาะเป็นจำนวนหลายพันไร่

นอกจากจะมีหน้าที่เลี้ยงวัว ควาย ยังมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านให้แก่ลูกหลาน ในเรื่องของการหาอยู่หากิน การเรียนรู้ยาสมุนไพรจากธรรมชาติ การทำอาหาร เป็นต้น ซึ่งปกติแล้วผู้ชายชาวกะเลิงจะไม่ทำเพราะถือว่าเป็นเรื่องของผู้หญิง ดังนั้นการใช้ชีวิตบนโลกซึ่งไม่มีผู้หญิงอยู่ร่วมด้วย ก็ทำให้ผู้ชายต้องช่วยกันเองเป็นการฝึกให้ลูกหลานผู้ชายเป็นผู้นำของครอบครัวในอนาคต

ผลพลอยได้ที่สำคัญอย่างมากในการถ่ายทอดภูมิปัญญาบนโลก ก็คือ "การจักสาน" ซึ่งชาวกะเลิงถือว่าผู้ชายทุกคนต้องทำเป็น นายอยู่ กุฉวงค์แก้ว กล่าวว่า "ผู้เฒ่าให้สอนให้เพิ่มพูนให้คนแต่ก่อนให้เอาลูกเอาเมียต้องสาน หวด มวย กระบุง กระหย่ง กระตืบข้าว ถั่วบ่ เป็นก็อย่าให้บ้านผู้สาวกับม้ง" ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้ชายก่อนจะไปเป็นผู้นำครอบครัวที่ดีนั้น ต้องมีฝีมือด้านงานจักสาน

การจักสาน จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เช่น การเลือกไม้ที่จะมาสานจะต้องเป็น "ไม้ไร่" ซึ่งในช่วงนี้เป็นช่วงที่ไม้ไผ่กำลังแตกหน่อใหม่ และจะกำหนดว่าต้องใช้ไม้ไผ่กิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นไม้ที่ผ่านมา เป็นไม้ที่เหนียว นุ่ม จะจักสานง่าย ผลผลิตที่ได้จากการจักสานคือกระบุง กระหย่ง กระตืบข้าว ล้วนแต่ถูกเตรียมไว้ใช้งานฤดูกาลเก็บเกี่ยวทั้งสิ้น

จากวิถีชีวิตการนำวัว ควาย ไปเลี้ยงบนโลกถูกกระทำถ่ายทอดกันมาจนเป็น "วัฒนธรรมบนโลกควาย" ผลที่ได้ของการเลี้ยงวัว ควายบนโลก คือ ส่งผลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของไร่มาเมื่อฝนตกน้ำจะไหลเอามูลวัว มูลควายลงไปเป็นปุ๋ย ในไร่ของชาวบ้าน นับว่าเป็นผลดียิ่ง

การเลี้ยงสัตว์บนภูเขา เป็นวัฒนธรรมชุมชนทางสังคมที่แสดงให้เห็นถึงขบวนการถ่ายทอด ความรู้ การอบรมสั่งสอน (Socialization) ทางสังคม โดยการสั่งสอนจากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ จากปู่ไปสู่พ่อ พ่อไปสู่ลูกชาย การที่ผู้ชายเอาสัตว์ไปเลี้ยงบนภูเขา บนโลกก็มีการถ่ายทอด สั่งสอน เรียนรู้เรื่องการหาหากิน การเรียนรู้ธรรมชาติ พิษชนิดไหนเป็นอาหาร เป็นยาสมุนไพร เป็นไม้พิษ ไม้ชนิดไหนควรตัดไม่ควรตัด การล่าสัตว์มีวิธีการสังเกตเสียงร้อง รอยเท้า และวิธีการจับ การล่าอย่างไร การจักสาน เป็นการถ่ายทอดงานในฝีมือที่ต้องใช้ เป็นเครื่องมือที่ต้องใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต เช่น หวด มวย กระบุง กระหย่ง กระตืบข้าว เป็นต้น ล้วนให้เห็นถึงการถ่ายทอดที่จะเตรียมผู้ชายให้เป็นผู้นำที่ดีของครอบครัว ส่วนฝ่ายหญิงอยู่ที่บ้านก็เรียนรู้งานบ้านงานครัว งานทอผ้า งานฝีมือต่าง ๆ ก็เป็นการฝึกให้เป็นแม่บ้านที่ดีเช่นกัน ซึ่งกระบวนการถ่ายทอดอบรม ชัดเจน ของชุมชนชาวกะเลิงเป็นผลพลอยได้จาก

การนำสัตว์ไปเลี้ยงบนภูเขาบนโลก แต่เบื้องหลังก็คือ กระบวนการสั่งสอนอบรมทางสังคมนั่นเอง ซึ่งการสั่งสอนให้เรียนรู้ธรรมชาติ รู้จักธรรมชาติ ก็มีส่วนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพราะการรู้จักจะนำมาซึ่งการใช้ธรรมชาติเป็นและคุ้มค่าเช่น การเลือกไม้ไว้มาทำการจักสาน เป็นต้น

4. การหาของป่า ชุมชนชาวกะเลิงจะพึ่งพาอาศัยทรัพยากรป่าไม้ตลอดปี เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ ทำให้มีพืชผักเห็ดจากบริเวณแล้ว สามารถขายเป็นรายได้เข้าครอบครัว พืชผักที่หาได้ในฤดูฝน ได้แก่ เห็ด เหง้าไม้ ผักหวาน ผักกูด ผักแว่น ถั่วหนาม ได้แก่ ผักกระโดน ผักตั่ว ผักหวาน ดอกกระเจียว ถั่วร้อน ได้แก่ ผักหวาน เห็ดกระด้างและยอดหวาย ครอบครวที่นิยมหาของป่าเพื่อขาย มีประมาณ 25 ครวเรือน การหาของป่าขายของชุมชนชาวกะเลิงมีแนวโน้มลดลงเนื่องจากมีชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียงมาช่วยป่าวร่วมด้วย และเก็บหาไม่ถูกวิธี ทำให้ผลผลิตจากป่าน้อยลง ชุมชนชาวกะเลิงนิยมกินผักมากจนคนไทยลาวกล่าวว่า "ไทยกินผัก ไทยทำกินขึ้น" และกล่าวเชิงดูถูกว่า เป็นคนอยู่ป่าดงแท้ ๆ ไม่มีบุญ เอาสัตว์ป่ากินหากินแต่ผักต่าง ๆ เท่านั้น ซึ่งไม่เหมือนกับพวกคนมีความสามารถมากกว่า (วัชรชัย กุดวงศ์, 2532) อันที่จริงชุมชนชาวกะเลิงก็กินเนื้อสัตว์เหมือนกันแต่เป็นสัตว์เล็กพวกกบ เขียด หมูกระโดน ไช้คแดง เป็นต้น

ส่วนในเรื่องของการเก็บสมุนไพรนั้น ชุมชนชาวกะเลิงจะเก็บแค่พอใช้รักษา เป็นครั้งคราวไปแต่ถ้าจะเก็บไปขายนั้นชุมชนชาวกะเลิงจะไม่ทำและถ้ามีใครทำก็จะมีคนว่ากล่าวตักเตือนโดยผู้ใหญ่บ้านและผู้เฒ่าผู้แก่

การหาของป่าของชุมชนชาวกะเลิงสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมชุมชน การอยู่ การกิน การหาอาหารของชุมชนชาวกะเลิง ซึ่งการหาพืชผักจะหาพอเพียงเพื่อบริโภค และขายให้กับคนในหมู่บ้านเท่านั้น และหาในฤดูกาลของพืชชนิดนั้น ๆ การมีวิธีการเก็บที่แตกต่างจากคนกลุ่มไทยลาว คนภูไท แสดงให้เห็นถึงการอนุรักษ์ การรักษาไว้กินได้นาน ๆ เช่น การสอยแต่ยอดผักหวานลงมา ไม่หักกิ่งการเก็บยอดหวายจะเก็บแต่ยอดอ่อน ไม่ขูดรากถอนโคน เพราะต้องการให้มันแตกยอดใหม่จะได้เก็บไว้กินอีกหลายครั้ง เป็นต้น

5. การล่าสัตว์ การที่ชุมชนชาวกะเลิงอยู่ท่ามกลางล้อมรอบธรรมชาติ การหาอยู่หากินจึงสอดคล้องกับธรรมชาติด้วย การล่าสัตว์ป่าของชุมชนชาวกะเลิงปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเรียกเฉพาะว่า "การเปยเปาะ หรือการไปเปาะ" ชาวบ้านจะล่าสัตว์ในช่วงเดือนเมษายน-พฤษภาคมเพราะมีเวลาว่างมาก

การเปยเปาะ เป็นการไปล่าสัตว์ป่าที่ชาวบ้านจะไปกันเป็นจำนวนมาก ๆ ไปล้อมป่าไว้แล้วส่งเสียงไล่สัตว์ให้มันตกใจ เพื่อจะได้วิ่งออกมาถูกตาข่ายที่ติดรอไว้ ความเชื่อในการไปล่าสัตว์ของชุมชนชาวกะเลิง จะต้องพูดคำที่สนุกสนาน พูดเรื่องเพศจะทำให้โชคได้ สัตว์เป็นอาหารเพราะถือว่าผีป่าผีภูเขอบ ถ้าไปพูดเรื่องบาปบุญ ก็จะไม่ล่าสัตว์ไม่ได้ สัตว์ที่ล่าได้ส่วนใหญ่ คือหนูป่าฟัน กระรอก กระแต อีเห็น ลิ่น แสน เต่า เม่น บ่าง ถ้าได้สัตว์ใหญ่เหลือจากแบ่งกันภายในกลุ่มและก็จะขายเนื้อเป็นกิโลกรัม ถ้าสัตว์เล็กจะขายเป็นตัว ในการล่าสัตว์ทุกคนที่ไปต้องมีสิทธิเท่าเทียมกัน ไม่มีพ่อเผ่า ไม่มีลูกเขย ทุกคนมีสิทธิถูกค่า ถูกทำโทษได้เมื่อทำผิดผลาดจากการล่าสัตว์ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การล่าสัตว์นอกจากจะล่ามาเป็นอาหารแล้ว ยังเป็นเกมกีฬาที่ทุกคนต้องใช้ความสามารถเต็มที่ (สุรัตน์ วราภรณ์, 2532) ใครที่เป็นผู้ยิงหรือตีสัตว์ตายก็จะได้อำนาจพิเศษกว่าคนอื่นนอกจากนั้นก็จะมีการแบ่งเนื้อตามจำนวนคนที่ไปล่าเท่า ๆ กัน

การล่าสัตว์ของชุมชนชาวกะเลิงก็เป็นวัฒนธรรมชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ป่าไม้ คือ ชาวกะเลิงจะไม่เผาป่าเพื่อไล่สัตว์ออกมาให้ล่า แต่จะใช้วิธีส่งเสียงดัง การล่าสัตว์ถือเป็นเกมกีฬายอดนิยมหนึ่งที่ฝึกความเป็นลูกผู้ชาย ฝึกฝีมือในการหาอาหาร และการรู้จักแยกประเภทสัตว์ที่จะบริโภค เช่น ในข้อ 4 ที่บอกว่าชุมชนชาวกะเลิงชอบกินผักมากกว่ากินเนื้อสัตว์ และการล่าจะล่าเฉพาะในช่วงเดือนเมษายน-พฤษภาคม สาเหตุเพราะเป็นช่วงที่ฝนตกใหม่ สัตว์ออกลูกง่าย สัตว์ได้ง่าย สามารถตามรอยได้ และในช่วงนี้สัตว์ป่าจะออกมาและเริ่มห้วย่อยยอดไม้ที่เพิ่งแตกยอด เท่านั้น นอกเหนือจากการล่าสัตว์เป็นอาหารและ เกมกีฬาแล้วผลพลอยได้คือการรวมกลุ่ม ความสามัคคี การรู้จักแบ่งปันตามสิทธิที่แต่ละคนพึงจะได้ การรู้จักล่าสัตว์ส่งผลให้มีสัตว์ป่าหลากหลาย ทำให้เกิดความสมดุลย์ของระบบนิเวศเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อีกด้วย

6. การทำวนเกษตร เกิดจากผลของการปลูกพืชเศรษฐกิจและการตัดไม้ทำลายป่าทำให้เกิดผลกระทบคือภาวะดินเสื่อม ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล น้ำท่วมฉับพลันขาดอาหารธรรมชาติเมื่อเกิดปัญหานี้ขึ้นเช่นนี้ ทำให้ชาวบ้านเกิดความคิดขึ้นมากคือ จากการทำที่พึ่งพิงป่ามาตลอดทำให้เกิดการพึ่งพิงตนเองและช่วยเหลือป่า โดยการไปหาพันธุ์พืชจากป่ามาปลูกในพื้นที่ของตนเอง คนแรกที่เริ่มคือ นายจอม กุวงศ์แก้ว ได้ทำที่นาของตนเองจนมีต้นไม้หนาแน่นและมีสภาพคล้ายป่าธรรมชาติ ในปี พ.ศ. 2532 มีนักศึกษาของโครงการวิจัยสังคมและวัฒนธรรม วิทยาลัยครูสกลนคร และ โครงการพัฒนาชนบทอีสานเข้าไปส่งเสริมแนวคิด จึงมีชาวบ้านสนใจทำงานเกษตรเพิ่มอีก 8 คน

วนเกษตร จึงเป็นอาชีพที่เหมาะสมกับชาวบ้านในเขตทุ่งพิงป่า เช่น หมู่บ้าน
บัว ซึ่งมีชีวิตสัมพันธ์กับระบบนิเวศน์ เกิดการเกษตรแบบผสมคือเป็นแหล่งรวมของปัจจัยสี่ ที่
เรียกว่าปัจจัยสี่ขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิต เหมาะสำหรับการขยายเพราะไม่ต้องเกรง
ว่าจะเสี่ยงกับภาวะการขาดทุน

การศึกษาพบว่ามีชาวบ้านจำนวน 8 ครอบครัวได้ทำการเกษตรแบบวนเกษตร
ซึ่งมีคนในครอบครัวประมาณ 3-4 คน ซึ่งเป็นแรงงานที่สำคัญในการทำวนเกษตรซึ่งแบ่งได้เป็น
2 กลุ่มดังนี้คือ

กลุ่มที่ 1 ได้แก่ ชาวบ้านที่ทำวนเกษตร มาเป็นเวลา 10 ปี จำนวน
4 ครอบครัว

กลุ่มที่ 2 ได้แก่ ชาวบ้านที่ทำวนเกษตร มาเป็นเวลา 3 ปี จำนวน 4
ครอบครัว

กลุ่มที่ 1 มีพื้นที่อยู่ระหว่าง 10-15 ไร่ เป็นพื้นที่ทำนา 7-8 ไร่และทำวน-
เกษตร 3-7 ไร่ ทำนาโดยอาศัยน้ำฝน พันธุ์ข้าวที่ใช้การปลูกคือ "ข้าวเจ้า" มีผลผลิตข้าว
เฉลี่ยต่อปี 700-800 กิโลกรัมต่อไร่ ส่วนการทำไร่ ชาวบ้าน 4 ครอบครัวเริ่มปลูกปลูกก่อนและ
ทำนาเป็นระยะเวลา 4 ปี จึงเปลี่ยนมาทำไร่มันสำปะหลัง และเลิกทำไร่ปอและไร่มันสำปะหลัง
ในปี พ.ศ.2529 ส่วนการปลูกอ้อยและข้าวโพดปลูกเพื่อบริโภคในครอบครัวเป็นหลักเท่านั้น รวมทั้ง
ทั้งฝ่ายที่ปลูกเพื่อทำเครื่องนุ่งห่ม

การทำวนเกษตร เริ่มทำในปี พ.ศ.2525 พื้นที่ในการทำวนเกษตรทั้งหมด
จะเป็นที่โคกชาวบ้าน 4 ครอบครัว ตัดสินใจทำเพราะทราบถึงประโยชน์จากการทำวนเกษตร
วิธีการเริ่มต้นการทำวนเกษตรของชาวบ้านในกลุ่มที่ 1 ไม่แตกต่างกันมากนักโดยในพื้นที่มีพืชระดับ
สูงอยู่บ้างแล้วเริ่มปลูกพืชระดับกลางและพืชคลุมดินเสริมลงไปอีก แนวทางในการทำวนเกษตรไม่
ได้กำหนดว่าต้องปลูกอะไร ไม่กำหนดว่าต้องปลูกเป็นระบบระเบียบหรือเป็นแถวเป็นแนว การ
แบ่งชนิดไม้ที่ปลูกในกลุ่มที่ 1 จะมีไม้ระดับสูงระหว่าง 20-30 ต้น ภายในพื้นที่ ได้แก่ ไม้ยาง
ไม้ยูง ไม้ชิงชัน ไม้พะยูน ไม้แดง ไม้จิก ไม้รัง ไม้ชิงชัน ไม้ประดู่ ไม้มะค่า ฯลฯ พืชระดับ
กลางอยู่ระหว่าง 40-50 ต้น คือ พืชจำพวกไม้ผลและสมุนไพร ได้แก่ หนามเบญจ หนามตากวาง
ยางใย คอมนแคน มากกล้วยเหิน ผักเม็ก มะขามป้อม มะไฟ ขนุน ฯลฯ และพืชคลุมดินที่มี
เป็นจำนวนมาก ได้แก่ พืชจำพวกผักป้า ผักหนาม ดอกกระเจียว ฯลฯ ในกลุ่มที่ 1 ไม่ได้เพาะ

พันธุ์พืชเอง แต่นำพันธุ์พืชที่หาได้ในป่าแล้วนำมาปลูกในพื้นที่ตนเอง

กลุ่มที่ 2 มีพื้นที่อยู่ระหว่าง 10-15 ไร่ เป็นพื้นที่ทำนา 11-12 ไร่ และทำวนเกษตร 2-3 ไร่ การทำนาจะอาศัยน้ำฝน มีชาวบ้าน 2 ครอบครัวที่เปลี่ยนพื้นที่ตอนเป็นทำนา และอาศัยน้ำจากคลองส่งน้ำ ประเภทของข้าวที่ใช้คือ "ข้าวดอก" ผลผลิตข้าวเฉลี่ยต่อปี 500-600 กิโลกรัมต่อไร่ มีชาวบ้าน 2 ครอบครัว ที่มีข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภค ซื้อข้าวในช่วงปลายปีเฉลี่ย 800-1,000 บาท ส่วนการทำไร่ ชาวบ้าน 4 ครอบครัว เริ่มต้นปลูกพอทำได้ 4 ปีจึงเปลี่ยนมาทำไร่มันสำปะหลังและเลิกปลูกในปี พ.ศ.2533 มีเพียง 1 ครอบครัว เริ่มต้นปลูกพอในปี พ.ศ.2536 ส่วนอ้อยและข้าวโพดปลูกเพื่อบริโภคในครอบครัวเป็นหลัก ฝ่ายปลูกเพื่อใช้ทำเครื่องนุ่งห่มเท่านั้น

การทำวนเกษตรกลุ่มที่ 2 เริ่มทำในปี พ.ศ.2533 มีพื้นที่ในการทำวนเกษตร 2-3 ไร่ พื้นที่ทั้งหมดเป็นที่เนิน การเริ่มต้นของชาวบ้านในกลุ่มที่ 2 ปลูกพืชระดับสูง, ระดับกลาง และพืชคลุมดินไปพร้อมกันแต่เน้นที่ปลูกพืชคลุมดินมากกว่าพืชระดับสูงและระดับกลาง เพื่อตอบสนองการใช้ประโยชน์ได้เป็นอันดับแรก แต่ไม่มีการปรับปรุงดินก่อนที่จะปลูกพืช แนวทางในการทำวนเกษตร มีการกำหนดการปลูกเป็นแถวเป็นแนว การแบ่งชนิดพืชที่ปลูก ในกลุ่มที่ 2 มีพืชระดับสูงไม่ถึง 10 ต้น เพราะสภาพดินยังปรับปรุงไม่ได้ผลและบางครั้งครอบครัวก็ขาดการปรับปรุงดิน ทำให้ต้นไม้ที่ปลูกตายเป็นส่วนมาก และต้องปลูกซ่อมแซม 3-4 ครั้ง พืชระดับกลางมีประมาณ 20-30 ต้นและเริ่มปรากฏผลผลิตให้เห็นบ้าง ได้แก่ หวาย หนามเฒ่า ในบางพื้นที่ก็มีอยู่ในพื้นที่เดิมอยู่ก่อนแล้ว ได้แก่ ต้นหวาย แล้วจึงปลูกพืชคลุมดินเพิ่มลงไปอีก ได้แก่ คอแค้น ผักพื้นบ้าน ชนิดต่าง ๆ พืชระดับสูงชาวบ้านทั้ง 4 ครอบครัว หากป่ามาลงมาปลูก และนำเมล็ดมาเพาะเมล็ด พืชระดับกลาง ชาวบ้านทั้ง 4 ครอบครัว นำเมล็ดมาเพาะกล้า และนำมาปลูก เพราะต้นกล้าในป่ามีจำนวนน้อย รวมทั้งผักพื้นบ้านบางชนิดที่ต้องทำการเพาะพันธุ์ขึ้นใหม่

สรุปได้ว่าการทำวนเกษตรของชุมชนชาวกะเลิงบ้านบัวเกิดจาก

1. จากตัวเองหรือจากวัฒนธรรมชุมชนของตนเอง โดยที่ชาวบ้านเล่าว่า "เคยเห็นรุ่นพ่อรุ่นแม่ ผู้เฒ่าผู้แก่เห็นเอ็ดมาแต่ก่อน เห็นจะพาปลูกกกกล้วย พืชผัก ส่วนครัวตามโพนมีหนองก็ไม่เห็น มันชะลือถือว่าเป็นสะเคือนา มีหลุมปลาคั่วยบริเวณว่างก็จะปลูกมันแกว มันเล็บช้างพริก มะเขือ ถั่วฝักยาว ไปนจะเอาไปแค่เกลือ น้ำปลา ปลาร้า เท่านั้น ถือว่าของกิน ผักต่าง ๆ ไปเก็บเอาอยู่กินมาเป็นอาหาร" จากภาพรวมที่ชาวบ้านเล่าแสดงให้เห็นว่าโดยสภาพวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของพวกเขามาแล้ว พวกเขาได้ทำเกษตรผสมผสานหรือวนเกษตรมาตลอดโดยไม่รู้ตัว และไม่รู้ว่าเขาเรียกว่าอะไร ผู้ที่มีบทบาทในการตัดสินใจก็คือหัวหน้าครอบครัว

ซึ่งเป็นผู้ที่ทำการเกษตรแบบวนเกษตรเอง ประกอบกับลักษณะทางด้านกายภาพ พื้นที่มีลักษณะเหมาะสมเคยมีสภาพเป็นป่ามาก่อน ทางด้านสังคมชาวบ้านสามารถใช้แรงงานในครอบครัวตนเอง โดยไม่ต้องจ้างแรงงานและมีความสุขกับการปลูก ดูแลรักษาและการเจริญเติบโตของพืชแต่ละชนิดด้านเศรษฐกิจ มีอาหารเพียงพอ สำหรับบริโภคในครอบครัวและไม่ต้องแข่งขันกับภาวะตลาดเพราะสามารถขายผลผลิตได้ ในท้องถิ่นและชุมชนใกล้เคียงการใช้แรงงานไม่สูง สร้างความมั่นคงให้กับชีวิตจนถึงลูกหลาน ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

2. จากหน่วยงานภายนอก ในปี พ.ศ. 2532 โครงการวิจัยสังคมและวัฒนธรรม วิทยาลัยครูสกลนคร ได้ส่งอาสาสมัครเข้าไปเก็บข้อมูล โดยใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนกะเลิงบ้านบัวเป็นเวลา 1 ปีเต็ม ประกอบกับมีหน่วยงานพัฒนาเอกชน คือ โครงการพัฒนาชนบทอีสานเข้าไปในพื้นที่และสนใจงานด้านวัฒนธรรมชุมชน ดังนั้นทั้ง 2 หน่วยงานจึงศึกษาและเรียนรู้ชุมชนเป็นอย่างดี ดังนั้นงานพัฒนาที่เกิดขึ้นจึงเป็นในรูปของส่งเสริมสิ่งที่เค้ามียอยู่แล้วให้คุณค่า และชี้แนะให้ชาวบ้านเห็นของดี เห็นภูมิปัญญาที่เค้ามียอยู่ กลุ่มต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นในรูปของกิจกรรมต่าง ๆ เช่น วนเกษตรกลุ่มเพาะพันธุ์ไม้พื้นบ้าน ศูนย์อินแปลง เป็นต้น การกระตุ้นแนวความคิดขึ้นและพาไปศึกษาดูงานตามสถานที่ต่าง ๆ ชาวบ้านก็รู้สึกว่าเขาเคยทำมาแล้ว และได้ละทิ้งมันไปหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจแล้วไม่พอเลี้ยงครอบครัวจึงหันกลับมาผลิตเพื่ออยู่เพื่อกินเป็นหลัก เหลือจึงขาย

4.2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับทรัพยากรป่าไม้

ชุมชนชาวกะเลิงบ้านบัวมีความสัมพันธ์กับป่ามาตั้งแต่อดีตของการเข้ามาตั้งถิ่นฐาน การดำรงชีวิต การผลิต การอยู่ การกิน ล้วนต้องพึ่งพาป่าไม้มาตลอดเวลา วิถีชีวิตของชุมชนชาวกะเลิงบ้านบัวพออยู่ พอกิน ใช้ชีวิตกลมกลืนกับธรรมชาติ ดำรงอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชน ชุมชนชาวกะเลิงพึ่งพาป่าได้อย่างสอดคล้องกลมกลืนโดยการปรับตัวให้เข้ากับวงจรอาหารที่เกิดจากป่า จากความอุดมสมบูรณ์ที่ได้จากป่านี้เอง ทำให้ชุมชนชาวกะเลิงเป็นคนรักถิ่นฐานไม่นิยมอพยพไปทำงานที่อื่น และทำให้เกิดค่านิยมแต่งงานกับชุมชนชาวกะเลิงเอง เพราะต้องการจะอยู่ที่เดิมไม่ต้องการย้ายไปอยู่ที่ไหน ในอดีตประมาณ 100 ปีที่ผ่านมาป่าไม้ที่ล้อมรอบหมู่บ้านหนาแน่น แสงแดดส่องไม่ถึงพื้นดิน ในสภาพป่าดิบชื้นนี้จึงมีสัตว์ป่ามากมายชนิดอาศัยอยู่ เช่น ช้าง เสือ กวาง ห่าน (แก้ง) หมูป่า เสี่ยง เสือคำราม ได้นินชัดเจนถึงในหมู่บ้าน บางทีสัตว์ป่าก็เข้ามากินหมู ไก่ ที่เลี้ยงไว้ตามบ้าน ปัจจุบันบ้านบัวตั้งมาประมาณ 200 กว่าปีแล้ว แสดงให้เห็นถึงการใช้ทรัพยากรป่าไม้ได้ยาวนานมากและป่าก็เหลือประมาณ 20% ของในอดีต แต่ก็สมบูรณ์อยู่มีสัตว์ป่า น้อยลง สัตว์ใหญ่หมดลงเพราะถูกล่ามาเป็นอาหาร เนื่องจากจำนวนประชากรชุมชนชาวกะเลิง

เพิ่มขึ้น มีการอพยพเข้าของชนภูไทและไทยลาวเข้ามาอยู่ 10% ของประชากรชุมชนชาวกะเลิง ทั้งนี้ เพราะจากการแต่งงานและสภาพความอุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้าน การที่หมู่บ้านใกล้เคียงเข้ามาใช้ป่าไม่ร่วมกับชาวกะเลิงและการที่ไม่รู้จักใช้มีผลทำให้ของป่าลดลงอย่างรวดเร็ว โดยชุมชนชาวกะเลิงเองก็มีวิถีแก้ไขด้วยพยายามจัดตั้งกลุ่มเพาะพันธุ์ไม้พื้นบ้านขึ้น เช่น หวาย ผักหวาน ผักเม็ก เป็นต้น นอกจากนั้นยังปลูกฝังค่านิยมใหม่ว่า ไปหาเยอะกว่าไปเอา ในที่นี้หมายถึงการไปหาของป่าในปัจจุบันนี้คนไปหาเกินมากขึ้นใครไปก่อนก็ได้ใครไปทีหลังก็อาจจะไม่ได้ ดังนั้นการปลูกขึ้นเองในที่ดิน ที่นา ของตนเองอยากกิน อยากได้อะไรก็ไปเอา ก็ได้ตามที่ต้องการ จึงเป็นค่านิยมที่มุ่งให้ครัวเรือนปลูกพืชไว้ใช้เองสำหรับครัวเรือน ในปัจจุบันยังคงมีป่า คือ ป่าปูด้า ป่าช้า ป่าธรมสังข์ ป่าโคก (ภูเขาต่าง ๆ) แต่จำนวนป่าที่ใช้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจและการหาอาหารของชาวบ้านที่เด่นชัด คือ ป่าโคก ใช้เป็นที่หาของป่า เลี้ยงสัตว์ และใช้ไม้คั้นเล็ก ๆ บ้างในการทำเสาส่งก่อสร้างที่เป็นส่วนรวม ส่วนป่าปูด้าเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปู่ตาของชาวบ้าน และป่าช้าเป็นที่เผาศพ และฝังศพคนตายภายในหมู่บ้าน

4.3 ความเชื่อที่ผ่านพิธีกรรมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ บุคคลย่อมมีความเชื่อในพิธีกรรมนั้น ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อที่เกิดบนรากฐานใดก็ตาม เมื่อเชื่อแล้วก็มักแสดงออกทั้งกายและวาจา ได้แก่ การปฏิบัติตามที่คนอื่นเห็นดีเห็นงามอีกทีหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ความเชื่อจึงมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมของมนุษย์อย่างใกล้ชิดและปรากฏในวิถีชีวิตประจำวัน ความเชื่อจึงเป็นตัวกำหนดชีวิตและพัฒนาการของชุมชน ความเชื่อเป็นต้นทุนให้มนุษย์ประกอบพิธีกรรมขึ้นมาและเมื่อปฏิบัติกันมาช้านานก็เท่ากับความเชื่อที่แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

ความเชื่อสิ่งที่นอกเหนือธรรมชาติคือ เชื่อว่าสิ่งนอกเหนือธรรมชาติมีอำนาจเหนือคนและโทษแก่มนุษย์ได้ความเชื่อเช่นนี้ มีปรากฏในพิธีกรรม เช่น การเซ่น สรวงบูชา การขอขมา เป็นต้น ความเชื่อสิ่งที่นอกเหนือธรรมชาติ ที่สำคัญของชุมชนชาวกะเลิง คือ ความเชื่อเรื่องผี ซึ่งชาวกะเลิงแบ่งผีออกเป็น 2 ระดับ คือ ผีชั้นสูง ได้แก่ ผีพระ ผีเทวดา ผีแกน ผีปูด้า และผีชั้นต่ำ ที่ทำให้เจ็บป่วย ได้แก่ ผีน้ำ ผีฟ้า ผีเรือน ผีไร่ ผีนา ความเชื่อเรื่องผีให้เกิดพิธีกรรม

ชุมชนชาวกะเลิงบ้างบัว มีความเชื่อที่ผ่านพิธีกรรมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ 2 พิธีกรรม คือ พิธีกรรมการเลี้ยงผีปูด้า การเลี้ยงผีป่า ผีภู และการขอฝนจากท้าวมหาพรหม ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านยังคงปฏิบัติกันอยู่และมีการถ่ายทอดระหว่างคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีก รุ่นหนึ่งเป็นมรดกสืบทอดกันมา ถือว่าเป็นแบบอย่างการปฏิบัติหรือเป็นความเชื่ออย่างหนึ่ง ซึ่งพิธี

กรรมดังกล่าวมาสนใจนำศึกษาอย่างยิ่ง ในปัจจุบันพิธีกรรมเหล่านี้กำลังถูกละเลยทั้งนี้เพราะมองข้ามกระแสภายนอกเข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านมากยิ่งขึ้น การคอกย่า การให้เขารับรู้ว่าเขามีสิ่งที่ดี มีคุณค่า ควรแก่การรักษาไว้ และพัฒนาให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป จะทำให้ชาติพันธุ์กะเลิงมีความอุดมสมบูรณ์ มีอยู่ มีกินมีความสามัคคีกลมเกลียวกันในกลุ่มชน วัฒนธรรมชุมชนก็จะไม่ตกลายไป ความเชื่อที่ผ่านพิธีกรรมของชุมชนชาวกะเลิงที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มีดังนี้

4.3.1 พิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ตา

1. พื้นฐานความเชื่อที่ทำให้มีพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ตา

ความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น เกิดขึ้นจากปัญหาการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อเกิดโรคภัยไข้เจ็บ เกิดภัยธรรมชาติ ปัญหาเหล่านี้เกิดขีดความสามารถที่คนธรรมดาจะแก้ไขได้ และเชื่อว่ามีความสามารถกลับเหนืธรรมชาติบันดาลให้เป็นเช่นนั้น (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2523) ความเชื่อของชุมชนชาวกะเลิงบ้านบัวก็เช่นเดียวกันมีพื้นฐานมาจากความต้องการที่พึ่งพิงทางค่านิจใจเมื่อเกิดทุกข์ร้อนหรือได้รับภัยต่าง ๆ จึงมีการเซ่นสรวงบูชาต่อวิญญาณบรรพบุรุษของหมู่บ้านที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือสูงสุดนั่นก็คือปู่ตานั้นเอง การประกอบพิธีกรรมขึ้น เนื่องจากชุมชนชาวกะเลิงเกิดความเชื่อขึ้นแล้วแสดงออกทั้งกายและวาจา ได้แก่ การปฏิบัติตามคำสอนให้คนรุ่นใหม่เห็นดีเห็นงามอีกทีหนึ่ง

พิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ตาเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านเชื่อว่ามีศักดิ์สิทธิ์ที่สุด และเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านมีความเชื่อถือศรัทธาที่แรงที่สุดในบรรดาความเชื่อต่าง ๆ ของชุมชนชาวกะเลิงบ้านบัว ซึ่งความเชื่อถือศรัทธาที่ พ่อเล็ก กุดวงศ์แก้ว ให้ความเห็นว่าจะศักดิ์สิทธิ์ และปรากฏเป็นรูปนามที่ชัดเจน เช่น ซึ่งชาวกะเลิงบ้านบัวแสดงออกโดยมีความกลัว ไม่กล้าและต้องสิ่งของในบริเวณนั้น ก็อยู่ที่ความเชื่อศรัทธา ถ้าศรัทธามาก ก็ศักดิ์สิทธิ์มาก ถ้าศรัทธาน้อย เชื่อมันในเทคโนโลยีสมัยใหม่เช่น เลื่อยไฟฟ้า มากกว่าความศักดิ์สิทธิ์ก็น้อยลงโดยชาวบ้านให้เหตุผลว่า "เมื่อป่าไม้หมดไปเจ้าป่า เจ้าภู เห็นกะหนีไปอยู่ที่อื่น ป่าหมดแล้ว ผีก็อยู่ไม่ได้" (หมายถึงความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นอยู่กับความเชื่อถือศรัทธา) อย่างไรก็ตามแล้วแต่วัฒนธรรมชุมชนของกลุ่มชนกะเลิงที่ศักดิ์สิทธิ์ และปรากฏให้เห็นถึงการที่มีบุบรุจะถูกพาโทษจากปู่ตาถึงขึ้นเจ็บป่วยและกระทั่งตายก็มีจำนวนไม่น้อยเช่น นายเพียง กุดวงศ์แก้ว กล่าวว่าตนไม่เชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ตามคำเล่าลือจึงไม่เข้าไปใกล้ศาลปู่ตาเมื่อตัดไม้ใกล้เสร็จ ยังกล่าวคำคุณน้าว่ามันจะหักถูกหัวใครก็แล้วแต่เมื่อกลับมาบ้านก็ พบว่า ภรรยาเจ็บที่หัวเข้าโดยไม้ทราบนสาเหตุ ถึงขนาดเดินไม่ได้ เมื่อไปหาหมอ

แพทย์ปัจจุบันก็ไม่หาย จึงมาหาหมอเลียง (บุคคลที่ทำหน้าที่ในการทำนาย) ให้ทำนาย หมอเลียง จึงแนะนำให้ไปหาเจ้ามาทำพิธีบอกกล่าวขอขมา เป็นที่น่าอัศจรรย์ว่าภรรยาของเขาหายเจ็บป่วย ทันทีทันใด อีกกรณีหนึ่งคือมีชาวบ้านที่อยู่ใกล้คอนปุดากลับต้นไม้บริเวณคอนปุดาล้มมาทับบ้านเรือน จึงได้มาขอร้องคณะกรรมการหมู่บ้าน ๗ จึงนำเจ้าไปขอกับปุดา เมื่อตัดต้นไม้แล้วในวันรุ่งขึ้นมีชาวบ้านตาย 3 คนติดต่อกัน ชาวบ้านเชื่อว่าปุดาไม่ได้อนุญาต ญาติ ๗ ของผู้ตายและเจ้าต้องไปขอขมา และนำไปทำพิธีในกิจกรรมส่วนรวม เช่น สร้างวัด เป็นต้น จากงานวิจัยของสุวัณ วรวงศ์รัตน์ ก็ยืนยันได้เป็นอย่างดีว่าความเชื่อที่ผ่านพิธีกรรมการเลียงผี ปุดายังคงศักดิ์สิทธิ์อยู่มาก คือ ยังไม่มีการทำลายป่าไม้ของหมู่บ้านในขณะที่ป่าไม้บริเวณคอนปุดาของหมู่บ้านใกล้เคียงหมดไปแล้ว และป่าบนภู ก็เหลือน้อยลงเมื่อเทียบกับสมัยก่อน

2. การปฏิบัติคามพิธีกรรม

ป่าปุดาของชุมชนชาวกะเลิงบ้านบัว มีจำนวน 12 ไร่ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านมีสภาพเป็นป่าดงดิบ อากาศชื้น มีต้นไม้หลายชนิด เช่น ไม้ยาง ไม้สะพุง ไม้ย้อยช้าง ต้นกะบาก ต้นมะไฟ ไม้สัก ไม้บก ไม้ข่อย ไม้ยุง ไม้แดง ไม้ระคำ ต้นชายู้ กล้วยเหิน และมีต้นตะเคียนใหญ่ขนาด 1 คนโอบอายุประมาณ 200 ปี และขนาด 11 คนโอบ นอกจากนั้นยังรวมทั้งพืชสมุนไพร เช่น หนัสนาแดง และสัตว์ต่าง ๆ เช่น นก หนู กระแต กระรอก กิ้งก่า ฯลฯ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าปุดาได้ชัดเจนอย่างยิ่ง

ผีปุดาเป็นที่บรรพบุรุษ มีหน้าที่คุ้มครองชาวบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข ป้องกันภัยพิบัติที่จะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่หมู่บ้าน และยังมีหน้าที่รักษาป่าไม้ของหมู่บ้าน เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ทุกคนเคารพยำเกรง ในบริเวณปุดานี้ ห้ามใครบุกรุกเข้าไป ถือว่าผิดปุดา ผู้ที่จะติดต่อกับปุดาได้คือเจ้าหรือพ่อเจ้า ซึ่งเป็นบุคคลที่สำคัญเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน ในการคัดเลือกเจ้า (นายคิดใส่ว พรหมกุล, 2537) ใช้ตามระบบเครือญาติเจ้าคนเดิม คือพ่อเป็นเจ้า หลังจากพ่อตายลูกก็จะต้องเป็นเจ้าแทนแต่ในการนี้ของพ่อเจ้าถึงแก่ความตายบุตรชายของพ่อท่านยังเล็กอยู่ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่แทนได้ ชาวบ้านจึงจัดให้มีการเลียงข้อย่ง (พิธีกรรมในการทำนาย ค้นหา) หากว่าผู้ที่จะเป็นเจ้าใหม่ โดยมีหมอเลียงมาทำพิธี ผลการเลียงข้อย่งได้พ่อคิดใส่ว พรหมกุลเป็นเจ้าคนปัจจุบัน ซึ่งคนที่พ่อเจ้าท่านตายนั้น ภรรยาพ่อคิดใส่วก็ฝันว่ามีคนร่างใหญ่ ผมหัน ผีดำ ไม่สวมเสื้อ ใส่กางเกงหัวรูด จะมาขอย่อยด้วย พอรุ่งเช้าพ่อคิดใส่วก็ถูกคัดเลือกเป็นเจ้า

พิธีกรรมการเลียงผีปุดากำหนด ในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี ซึ่งชุมชนชาวกะเลิงถือเป็นวันดี วันปลอด เจ้าจะเป็นผู้นำพิธีในการทำเลียงปุดา โดยร่วมกับชาวบ้าน ๗ ศาล ปุดา และแต่ครอบครัวจะเอาไข่ (ไก่ต้ม) 1 ฟอง เทียน 1 คู่ ดอกไม้ 1 คู่ เหล้าสาโท 1 ไห

(นิยมใส่ชวตไป) ข้าว 1 กระตืบ ส่วนจ้ำเอาไก่ต้ม 1 ตัว เหล้า 1 ไห ชัน 5 ชัน 8 ชันหมาก
พลู และข้าว 1 กระตืบ นำไปรวมกันจากนั้นจ้ำก็ทำพิธีเลี้ยง

จากนั้นจ้ำและชาวบ้าน ก็จะนำอาหารมากินรวมกันในบริเวณรอบ ๆ ศาลปู่ตามี
การร้องรำ กินเหล้าสาโทกันอย่างสนุกสนาน อาหารและเหล้าที่นำมาจะต้องกินให้หมด ถ้ากินไม่
หมดกินทิ้งจะนำกลับบ้านไม่ได้ ถือว่าผิดปู่ตา จะเกิดความเดือดร้อนภายในครอบครัวได้ จากนั้น
ก็จะพากันแห่เจ้าจ้ำกลับบ้าน และก็ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญให้กับเจ้าจ้ำ และครอบครัวว่าให้อยู่เย็นเป็น
สุขตลอดไป สิ่งที่จ้ำจะต้องบอกกล่าวแก่ปู่ตา คือ การที่บุคคลที่จะเข้ามา หรือออกจากหมู่บ้าน
จะต้องทำพิธีครอบเข้าปู่ตาหรือครอบออกปู่ตา เพื่อให้ท่านได้รับรู้กายพิธีดังกล่าว ได้แก่ เหล้า 1
ไหหรือชวต ไก่ต้ม 1 ตัว ชัน 5 ชัน 8 การแต่งงานหลังจากเสร็จพิธีแล้วจะต้องมีพิธีครอบปู่ตา
เพื่อให้ท่านคุ้มครอง ได้อยู่เย็นเป็นสุข กายพิธีใช้เหมือนกันกับพิธีกรรมการเล่นผีปู่ตา และ
เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านเช่น เกิดภัยพิบัติงานบุญ การต้องการความช่วยเหลือ ก็จะมีการบอก
กล่าวให้ปู่ตารับรู้

ผีปู่ตาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อหมู่บ้านมาก โดยเฉพาะด้านจิตใจ มนุษย์เป็นสัตว์สังคม
ซึ่งต้องรวมกันอยู่เป็นหมู่เป็นพวกและมีความต้องการพื้นฐานที่จะได้รับความรัก ความอบอุ่นการ
ช่วยเหลือกัน อันส่งผลให้มนุษย์ที่อาศัยอยู่ในสังคมเดียวกันเกิดความสบายใจ ความอบอุ่นใจ ซึ่ง
เป็นพื้นฐานทางด้านจิตใจ

3. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

จากการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสชุมชนชาวกะเลิง พบว่า สภาพป่าปู่ตาในอดีตถึงปัจจุบัน
นั้นเปลี่ยนแปลงไปบ้างพอสมควรเนื่องจากต้นไม้ใหญ่ ๆ หมดอายุชั้ย ยืนต้นตายไปหลายต้น และมี
พืชขึ้นล่างขึ้นหนาแน่นมาก พื้นที่ป่าปู่ตาไม่เปลี่ยนแปลงยังคงมีจำนวน 12 ไร่ เท่านั้นแค่สภาพรอบ ๆ
ป่าปู่ตาเปลี่ยนแปลงเนื่องจากมีบ้านเรือนเกิดขึ้นรอบ ๆ ป่าปู่ตา ซึ่งแต่เดิมไม่มีมีแสดงให้เห็นถึง
การขยายตัวของประชากรชุมชนชาวกะเลิงเพิ่มมากขึ้น การประกอบพิธีกรรมยังคงไว้ซึ่งขั้นตอน
แบบเดิมแต่ของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม เช่น ใบสมัญใช้เหล้าสาโท ซึ่งทำกันเองภายใน
หมู่บ้านมาใช้เหล้าขาว ซึ่งซื้อจากร้านค้า

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายหลังจากการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ตา คือ

1. การที่ชุมชนชาวกะเลิงไม่กล้าตัดต้นไม้ ในดอนปู่ตาเป็นเพราะมีตัวอย่างคนที่
ลองของ ไม่เชื่อว่าผีปู่ตามีจริง เมื่อเข้าไปตัดต้นไม้แล้วก็มิอันเป็นไปถึงแก่ชีวิต หรือกรณีว่าคนที่มิ
บ้านใกล้ดอนปู่ตากลัวต้นไม้ใหญ่ในดอนปู่ตาไปล้มทับ จึงขอตัดไม้ เมื่อตัดไม้แล้วคนที่ตัดตายโดยหา
สาเหตุไม่ได้ จึงเป็นเหตุให้ชาวกะเลิงบ้านบัวไม่กล้าตัดต้นไม้บริเวณดอนปู่ตา

2. การขอใช้ไม้พื้นแห้ง ผลไม้ ยาสมุนไพร เป็นสิ่งที่ชุมชนชาวกะเลิงขอได้และไม่มีผู้ใดเป็นอะไรจึงถือเป็นกฎ กติกา โดยไม่ได้ตั้งใจว่าสิ่งใดสามารถทำได้ และสิ่งใดทำไม่ได้ ในป่าปูดชุมชนชาวกะเลิงบ้านบัวจึงรู้จักที่จะใช้ประโยชน์จากป่าปูดเมื่อจำเป็นและ เมื่อมีการบอกกล่าวร้องขอ ป่าปูดจึงอยู่กับชุมชนกะเลิงต่อไป

3. การดูแลไฟฟ้า โดยถือเป็นสิ่งที่ทุกคนปฏิบัติอยู่แล้ว คือการออกไปหาไฟที่อยู่ห่างจากหมู่บ้าน 8 กิโลเมตร การกางสายไฟฟ้ามาดูแลถึงเพื่อกันไฟฟ้า การปลูกสร้างบ้านเรือนบริเวณล้อมรอบปูด เป็นต้น จะเห็นได้ว่าชุมชนชาวกะเลิงบ้านบัว ไม่มีกฎรักษาป่า แต่โดยวัฒนธรรมชุมชนที่เค้าปฏิบัติกันอยู่แล้วนั้นนั่นคือ กฎระเบียบโดยตัวของมันเอง

4. ผลของพิธีกรรม

จากพื้นฐานความเชื่อของชุมชนชาวกะเลิงบ้านบัวในเรื่องความต้องการที่พึงพิงทางด้านจิตใจ ทำให้เกิดการปฏิบัติตามกันมา เป็นความเชื่อในวงกว้าง กลายเป็นประเพณีเฉพาะถิ่นและเกิดการประกอบพิธีกรรมขึ้นเพื่อให้ความเชื่อในศรัทธาที่ยิ่งขึ้น ความเชื่อเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตและการพัฒนาการของชุมชนชาวกะเลิง การปฏิบัติกันมาช้านานเท่ากับย้ำความเชื่อให้นั้นแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

พิธีกรรมการเลี้ยงผีปูดทำให้เกิดผลดังนี้

1. ทำให้คนมารวมกันทั้งหมู่บ้าน ในวันประกอบพิธีกรรม จะเห็นภาพของชาวบ้านในบริเวณลานกว้างกลางป่าต่อหน้าศาลปูดจำนวนมากมาร่วมในพิธีกรรม ไม่ว่าใครจะมีฐานะที่ไหน ต้องมาร่วมในพิธีกรรมนี้ทุกคน แสดงให้เห็นความเชื่อที่ยังฝังลึกในจิตใจของชาวบ้าน การมาร่วมในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปูด ทำให้มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน (Interaction) เกิดการปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น เรื่องการกำหนดหาหินการเล่าเรื่องตลกขบขัน เฮฮาที่ผ่านเข้ามาในชีวิตของแต่ละบุคคล เป็นการสังสรรค์ที่ช่วยคลายความเครียด ความกังวลที่สั่งสมกันมา

2. ทำให้คนในหมู่บ้านได้แสดงออกซึ่งความรัก ความมีน้ำใจ การแบ่งปันและความเคารพนับถือต่อผู้เฒ่าผู้แก่เพราะหลังจากเสร็จพิธีสู่ขวัญบ้านแล้ว จะมีการสู่ขวัญผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านต่อ การสู่ขวัญบ้านในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปูด เป็นพิธีกรรมหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ ได้แสดงออกซึ่งความรัก ความเคารพนับถือผู้เฒ่า เป็นการให้กำลังใจต่อเจ้าบ้านการที่จะเป็นผู้ติดต่อกับผีปูด และส่งผลให้เจ้าและชาวบ้านเกิดมีความผูกพันกันมากยิ่งขึ้น การที่ชาวบ้านออกไปหาปลาตามลำน้ห้วยเมื่อได้อาหารมา ชาวบ้านจะแบ่งให้เจ้าส่วนหนึ่งซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าการที่จะได้อาหารมาเลี้ยงครอบครัวในครั้งนี้เกิดจากการคลันดาลของผีปูดทำให้ชาวบ้านได้อาหารเหล่านั้นมาเพื่อเป็นการตอบแทนผีปูด ชาวบ้านจึงแบ่งอาหารส่วนหนึ่งให้กับกวนเจ้า ซึ่งเปรียบ

เสมือนตัวแทนของผีปอบที่จะได้กินอาหารในมือนั้น จึงแสดงให้เห็นถึงการมีน้ำใจ การแบ่งปัน การเอื้ออารีย์ที่มีต่อกัน ซึ่งจริง ๆ แล้วน่าจะกล่าวได้ว่าการนำอาหารเหล่านี้มาให้เจ้าเป็นสวัสดิการ หรือค่าตอบแทนที่เจ้าจะได้รับ ทั้งนี้เพราะการประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้งเจ้าจะไม่ได้ค่าตอบแทนเป็นเงินหรือสิ่งของใดเลย

3. ทำให้เกิดการรักษาป่า ในภาวะปัจจุบันจะเห็นได้ว่าสภาพป่าทุกภาคในประเทศไทยถูกทำลายไปเกือบหมด ทั้งนี้เพราะการเพิ่มของประชากรอย่างรวดเร็วและความจำเป็นที่ต้องใช้ไม้เพื่อการปลูกสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย รวมทั้งการทำลายป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจยังอยู่ในระดับสูง ความเชื่อที่ผ่านพิธีกรรมการเลี้ยงผีปอบจึงมีบทบาทที่สำคัญในการรักษาป่าไม้ของหมู่บ้าน การปลูกฝังความเชื่อของชุมชนชาวกะเลิง การปฏิบัติตามคติกาของหมู่บ้าน ทำให้ชุมชนชาวกะเลิงไม่กล้าเข้าไปตัดไม้ในเขตรักษาป่า การทำพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ทุกปี สม่่าเสมอมาตลอดตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ทำให้ความเชื่อและความศักดิ์สิทธิ์ยังคงอยู่ในจิตใจของชุมชนชาวกะเลิงทุกคน

นอกจากนี้ ไม้ในคอนปอบบางชนิดชาวบ้านยังสามารถขยู่ตาเพื่อนำมาเป็นสมุนไพรใช้รักษาโรคได้ เช่น รากและใบของไม้หมากคู่ และขี้เหล็ก เมื่อนำมาต้มผสมกับแล้วนำมาดื่ม ใช้รักษาโรคกลากเกลื้อน แก่นของต้นมะขามเมื่อนำมาต้มแล้วดื่มสัปดาห์หลังคลอด ทำให้น้ำนมไหลสะดวกและมีปริมาณน้ำนมมาก นอกจากนี้ชาวบ้านยังนำไม้หว่ามก่อกไฟเพื่อไม่ให้ลูกกลมของสตรีที่อยู่ไฟหลังคลอดเดินได้สะดวกทำให้นิวพรวนแปลงปลั่ง

เมื่อบริเวณคอนปอบมีป่าไม้เยอะผลพลอยได้อีกอย่างคือ เป็นแหล่งที่อยู่ของสัตว์ป่า เช่น นก หู แผลงต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนี้ในบริเวณใกล้คอนปอบยังมีหนองน้ำ ซึ่งมีปลาชุกชุม ชาวบ้านไม่กล้าล่าสัตว์และจับปลาในบริเวณดังกล่าวเพราะกลัวต่ออำนาจของผีปอบ ส่งผลคือการเพาะและขยายพันธุ์ของสัตว์ป่าและปลาเหล่านี้ ตามระบบธรรมชาติที่มีความเกี่ยวเนื่องกันและกันต่อไป

4. ทำให้คนในหมู่บ้านไม่ทะเลาะกัน ในการตัดสินคดีและการลงโทษ การไกล่เกลี่ยความขัดแย้งในระดับครอบครัวหรือชาวบ้านในหมู่บ้าน บางครั้งไม่ใช้กฎหมายบ้านเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ใช้อำนาจที่อยู่เหนือมนุษย์เข้ามาควบคุมพร้อมกับการจัดระเบียบทางสังคม จึงเป็นวิธีการปกครองที่เกิดขึ้นเองภายในสังคมหมู่บ้าน โดยจำมีส่วนร่วมในการไกล่เกลี่ยเมื่อเกิดความขัดแย้งหรือเกิดการกระทำผิด

เมื่อสังคมหมู่บ้านมีความเชื่อในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ตา และยึดถือสถาบันผีปู่ตา ชาวบ้านจะมีระบบการควบคุมทางสังคม โดยชาวบ้านควบคุมตนเองซึ่งเป็นพื้นฐานมาจากการ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน จึงเกิดการไม่เอาใจเอาเปรียบ ให้โอกาสในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง การ คัดลบล้างโทษโดยเด็ดขาดมีน้อย จึงเป็นผลดีของการปกครองลักษณะนี้เช่นนี้

สรุปได้ว่าพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ตามีส่วนเกี่ยวข้องข้องในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพราะชุมชนชาวกะเลิงตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน มีความเชื่อในสิ่งเดียวกันและปฏิบัติกันมาจน เป็นประเพณี ทำให้พิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ตาคึกคักสิทธิ์ และทุกคนเกรงกลัวไม่กล้าตัดไม้ในเขตปู่ตา

4.3.2 พิธีกรรมการเลี้ยงผีป่าผีภู และการขอฝนจากถ้าพระฤาษี

เนื่องจากชุมชนชาวกะเลิงมีชีวิตที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ภูเขา ป่าไม้ ชาวกะเลิงจึง ถือว่าป่าไม้ ภูเขา มีผีป่าปกป้อง รักษา ดังคำกล่าว "ป่าไม้หลวง พวงไม้ใหญ่ต้องมีผี"

ความเชื่อที่ผ่านพิธีกรรมการเลี้ยงผีป่าผีภู จะออกมาในรูปของการบอกกล่าว การขอ เช่น การบอกกล่าวผีป่า ผีภู เมื่อเข้าไปถากถางป่าเพื่อปลูกพืชไร่ "เออเจ้าหัวภูหยอนเจ้าหัวภู สุดลูกหลานเอ็ดไร่ เอ็ดสวน นาเจ้าถิ่นเจ้าฐาน บ่ให้ต้นม่วงลำอินยั้ง" การตัดไม้เพื่อนำมาปลูก สร้างบ้านเรือนหรือสิ่งก่อสร้างใด ๆ ก็ตาม ต้องขออนุญาตเจ้าป่าเจ้าภูเป็นเบื้องต้นก่อน "ลูก หลานมาขอไม้เอ็ดเรือนให้ปะกุ่มขุ่มเย็น หน้างนี้คือหางนาค ฟากหน้างนั้นเป็นหางไถ หน้างต่อไป ใส่ถุงเงินถุงศานาเมื่อบ้านให้ศาคที่นอน ให้คุดที่อยู่" (นายพอ กุวงศ์แก้ว, 2531) ถ้าบนหน้าง ผันตีหรือมีปรากฏการณ์เป็นสิริมงคล ก็แสดงว่าเจ้าป่าอนุญาตให้ตัดไม้ได้ หากไม่ปรากฏความฝัน หรือฝันร้ายชุมชนชาวกะเลิงก็จะไปเลือกต้นไม้ที่ป่าห่างไกลออกไปและบอกกล่าวเจ้าป่าเจ้าภูเช่น เดียวกัน

ชาวกะเลิงเชื่อว่าผีภู จะช่วยให้เกิดลำห้วยทรายที่ไหลผ่านหมู่บ้าน และยังถือว่าผีป่า ผี ภูเป็นผีที่ดูแลรักษาดินน้ำลำห้วยอีกด้วย ในช่วงเดือน 6 เริ่มต้นฤดูฝน ชาวกะเลิงจะพาลูกหลาน ไปประกอบพิธีกรรมไหว้ผีป่าผีภู ตั้งค้าย ข้าวปลาอาหาร ช้น 5 ช้น 8

ถ้าพระฤาษี เป็นถ้ำซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ประมาณ 5 กิโลเมตร ชาวบ้านเล่าต่อกันมาว่าแต่ก่อนถ้ำนี้เป็นถ้ำที่พระฤาษีมานั่งวิปัสสนาอยู่ ชาวบ้านไปเห็นเข้าจึง เรียกว่าถ้ำพระฤาษี ในบริเวณถ้ำจะมีก้อนหินขนาดใหญ่ มีลักษณะพิเศษ ผิวราบเรียบ เป็นมัน ซึ่ง ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถลดบั่นคลายให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ส่งผลต่อการทำ ไร่ทำนาให้มีผลผลิตสมบูรณ์ อันจะนำไปสู่ความร่มเย็นเป็นสุขของชาวกะเลิง

ความเชื่อของชาวบ้านสอดคล้องกับสภาพธรรมชาติ เพราะบริเวณถ้ำพระฤาษีเป็นแหล่งต้นกำเนิดของแหล่งน้ำที่ไหลสู่ลำห้วยทรายที่ไหลผ่านหมู่บ้าน พิธีกรรมขอฝนถ้ำพระฤาษีเป็นพิธีกรรมเดียวกันกับการไหว้ผีป่าผีภู โดยผู้นำพิธีจะต้องเป็นผู้อาวุโส พ่อเฒ่ายอด กุศวงศ์แก้ว จะจัดคายสำหรับเลี้ยง ได้แก่ เหล้าสาโท 1 ไห ไก่ต้ม 1 ตัว ชัน 5 ชัน 8 ผักหนาม หนาก 2 คำ ยาสูบ 2 มวน และรูปอวยวะเพศชาย 1 คู่

หลังเสร็จพิธีกรรมการเลี้ยงผีภู แล้วก็จะ เป็นพิธีกรรมทางศาสนา มีการเทศนาแหล่งขอฝนโดยพระสงฆ์ หลังจากนั้นจะมีการโยนก้อนหินลงจากหน้าผา ให้เสียงสั่นหวั่นไหว เพื่อเลี้ยงเสียงฟ้าร้อง ต่อไปก็มีการสร้างน้ำพระ การรดน้ำขอพรจากผู้เฒ่าผู้แก่ มีการลงเล่นน้ำในลำห้วยทรายอย่างสนุกสนาน เพื่อร่อนดอก ถ้าฝนตกหลังเสร็จพิธี หมายถึงปีนั้นฝนจะดีอุดมสมบูรณ์ ถ้าฝนไม่ตกแสดงว่าปีนั้นจะแห้งแล้งน้ำน้อย

พิธีกรรมการเลี้ยงผีป่าผีภูและการขอฝนจากถ้ำพระฤาษี เป็นวัฒนธรรมชุมชนด้านความเชื่อที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ช่วยให้ชุมชนชาวกะเลิงบ้านบัวรู้จักที่จะใช้ไม้ตามความจำเป็น เช่น การขอ การบอกกล่าว เมื่อจะนำไปใช้แต่ละครั้งก็จะเอาไปสร้างบ้านเรือนหรือของถางไร่ ถางป่า บริเวณนี้เพื่อทำไร่ การมีพิธีกรรมการเลี้ยงผีป่าผีภู ช่วยให้ป่ายังคงอยู่ เนื่องจากชาวบ้านเชื่อว่าผีป่าผีภูมีจริงเช่นกัน การที่ชุมชนชาวกะเลิงทุกคนมีความเชื่ออยู่ในจิตใจเช่นนี้ ทำให้ป่าไม้ถูกขลอกรใช้ช้าลงใช้ไต่ยาวนานขึ้น การถางป่าเผาป่า เพื่อทำไร่เป็น อย่างค่อยเป็นค่อยไป

หลังจากที่มีการเลี้ยงผีป่าผีภูเสร็จแล้วมีการขอฝน การขอฝนของชุมชนชาวกะเลิงนั้น คล้ายกับงานบุญบั้งไฟของชาวไทยอีสานทั่วไปแต่ชาวกะเลิงไม่มีงานบุญบั้งไฟ มีแต่พิธีกรรมการขอฝนจากถ้ำพระฤาษีเท่านั้น ดังนั้นการขอฝน จึงหมายถึง ความอุดมสมบูรณ์ที่จะตามมา เช่น การทำนาทำไร่ มีน้ำในลำห้วยไว้ใช้เพาะปลูกได้ตลอดปี แสดงให้เห็นว่าป่าไม้ยังคงหนาแน่นความชุ่มชื้นพอให้เกิดฝนได้ และการรักษาต้นน้ำลำธารซึ่งอยู่บริเวณถ้ำพระฤาษีก็เป็นการรักษาป่าบริเวณต้นน้ำลำธารไว้ด้วย พิธีกรรมดังกล่าวจึงนับว่าช่วยในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เอาไว้ด้วย

4.4 อภิปรายผลการศึกษา

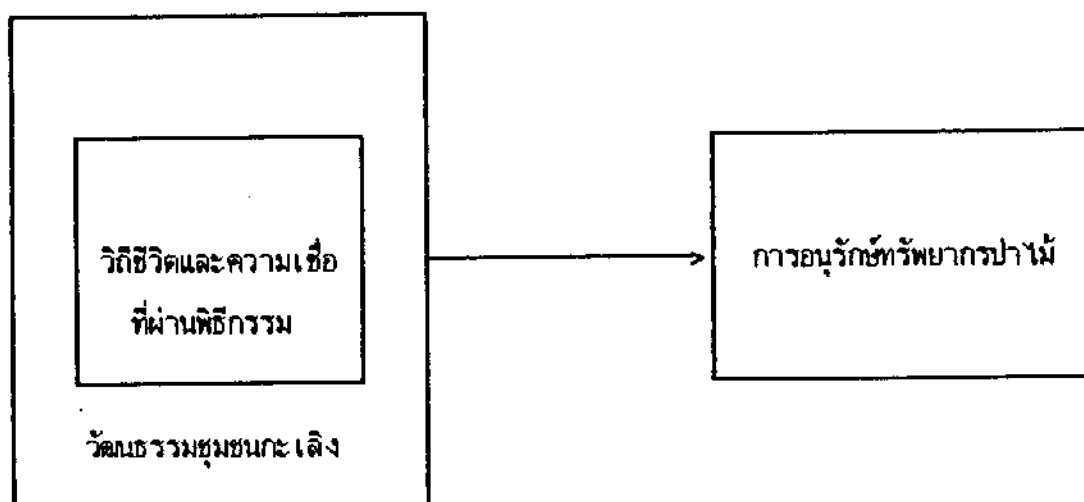
วัฒนธรรมชุมชนชาวกะเลิงกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้ศึกษาใน 2 ประเด็น คือ วิถีชีวิตและความเชื่อที่ผ่านพิธีกรรมของชุมชนชาวกะเลิงที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งจากผลการศึกษาพบว่า

ชุมชนชาวกะเลิงมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดมนุษย์สิ่งแวดล้อมว่า มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตหนึ่งที่อยู่ในระบบนิเวศ แล้ววิวัฒนาการปรับตัวเข้ากับธรรมชาติ มีการเรียนรู้ และได้ประสบการณ์จากการดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ซึ่งการแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์ ได้ทำให้นักพัฒนาวัฒนธรรมขึ้น ชุมชนชาวกะเลิงก็เช่นเดียวกัน การที่ชุมชนชาวกะเลิงเป็นสิ่งมีชีวิตกลุ่มหนึ่งที่อยู่ในระบบนิเวศนั้น ก็มีการปรับตัวการเรียนรู้และได้รับประสบการณ์จากการดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติ และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ชาวกะเลิงแสดงออกมาจึงเกิดเป็นวัฒนธรรมที่ชุมชนชาวกะเลิงรุ่นหลัง ๆ ปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น ในเรื่องของการตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพ ความสัมพันธ์ในระบบสังคมของบุคคล ความสัมพันธ์ของชนกับทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น ประเวศ วะสี (2537) ได้กล่าวในการสัมมนาวัฒนธรรมอีสานกับการพัฒนาว่า วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตทั้งหมดของกลุ่มชนในสังคม ซึ่งวิถีชีวิตนี้รวมเอาการปฏิบัติระบบคุณค่าและความเชื่ออยู่ด้วย พัทยา สายบุญ (2537) ได้กล่าวในการสัมมนาเช่นเดียวกันว่า วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือที่คนในสังคมใช้ในการดำเนินชีวิตจึงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมชุมชนที่ชุมชนชาวกะเลิงได้แสดงออกผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยที่ชาวกะเลิงไม่รู้ตัวว่านั่นเป็นการอนุรักษ์ แต่เป็นการกระทำหรือการปฏิบัติต่อกันมารุ่นแล้วรุ่นเล่า

แนวคิดระบบนิเวศเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับชุมชนชาวกะเลิงเพราะเชื่อว่าป่าไม่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์อย่างแยกกันไม่ออก ความจำเป็นขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิตของมนุษย์ ได้แก่ ปัจจัยสี่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคหาได้จากป่าทั้งสิ้น ซึ่งก็สอดคล้องกับงานวิจัยของคุณสุรัตน์ วราภรณ์ (2537) ว่า ป่ามีความสำคัญต่อชาวกะเลิงทุกด้าน เช่น เป็นที่อยู่อาศัย เป็นอาหาร เป็นโรงพยาบาล และเป็นแหล่งคุ้มครองความปลอดภัยในชีวิต จากผลการศึกษา พบว่า ชุมชนชาวกะเลิงใช้ประโยชน์จากป่าอย่างคุ้มค่า และยาวนานกว่าชาวอีสานทั่วไป หมู่บ้านบัวตึงประมาณ 200 กว่าปีแต่ป่าไม้ของชุมชนชาวกะเลิงก็ยังมิอยู่หนาแน่นและมีต้นไม้มิใช่ขนาด 8-10 คนโอบ อยู่หลายต้น มีสัตว์ป่าหลงเหลืออยู่มากมายหลายชนิด แสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่า ชุมชนชาวกะเลิงใช้ประโยชน์จากป่าในเรื่องของการใช้ที่ดินเพื่อทำการเกษตรใช้น้ำของป่า ลำสัตว์ และเลี้ยงสัตว์ ซึ่งเขามีวิธีการใช้ เป็น เพื่อเก็บไว้กินได้นาน เช่น วิธีการเก็บของป่า เก็บหนวย จะคัดยอดไม้ก่อนรากถอนโคน การเก็บผักหวาน เก็บเอาเฉพาะยอดอ่อนในหมักทั้งกิ่งลงมา การใช้ไม้ไม่จะใช้เฉพาะไม้เนื้อแข็งคือไม้ที่ผ่านมากจะไม่ตัดทุกต้นจะเห็นว่าเป็นการกระทำที่เป็นไปอย่างสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ วิถีชีวิตของชุมชนชาวกะเลิง จึงเป็นวัฒนธรรมเชิงเศรษฐกิจที่เป็นลักษณะของการอนุรักษ์อย่างเป็นรูปธรรม

วัฒนธรรมชุมชนในเรื่องของวิถีชีวิตของชุมชนกะเลิงเป็นการปฏิบัติต่อเนื่องกันมาและมีคุณค่าด้านจิตใจ ซึ่งเสรี พงศ์พิศ (2532) ได้กล่าวว่าวัฒนธรรมชุมชนมีเอกลักษณ์เป็นองค์รวม แสดงออกถึงการเกื้อกูลกันระหว่างคนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

พิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ตา พิธีกรรมการเลี้ยงผีป่าผีภู และการขอฝนจากเจ้าพระยาณี การประกอบพิธีกรรมและผลของพิธีกรรม เช่น การไม่คั่วไม้ทำลายป่า การรักษาดินน้ำลำธารส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ ผลการศึกษาพบว่าความเชื่อที่ผ่านพิธีกรรมดังกล่าวนี้ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้โดยตรง ผลโดยอ้อมคือเกิดความเป็นปึกแผ่นทางสังคม (Social cohesion) คนยึดมั่นถือมั่นในสิ่งเดียวกัน ให้คุณค่ากับสิ่งเหนือธรรมชาติเหมือนกันและถือปฏิบัติเป็นแนวเดียวกัน นอกจากนั้นความเชื่อดังกล่าวยังเป็นกลไกทางสังคม ที่ทำให้คนอยู่ร่วมกันได้ด้วยยึดถือเป็นกลไกทางสังคมที่ทำให้คนอยู่ร่วมกันได้ด้วยยึดถือสิ่งเดียวกัน ทุกคนเห็นว่ามันศักดิ์สิทธิ์จริง ความเชื่อถือศรัทธาจึงแรงกล้าคนที่ทดลองทั้งหลายจึงเป็นตัวอย่างให้ทุกคนได้พูดถึงความศักดิ์สิทธิ์นั้น ซึ่งก็แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนรุ่นแรกของชาวกะเลิง ซึ่งถือปฏิบัติเป็นแบบอย่างและสั่งสอนลูกหลานต่อ ๆ กันมา ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ กาญจนา บุญรักษา (2534) พบว่าความเชื่อสิ่งที่นอกเหนือธรรมชาติยังฝังลึกอยู่ในจิตใจของชาวบ้าน โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผีมีที่ชาวบ้านให้ความเคารพสูงสุดคือ ผีปู่ตา ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าผีปู่ตาคือผีบรรพบุรุษ ซึ่งนำความร่มเย็นมาสู่หมู่บ้าน ความเชื่อในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ตา ยังเป็นสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านเกิดการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่น การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาด้านการเกษตรกรรม การพัฒนาด้านการปกครอง การรักษาป่าไม้ลำธาร และสอดคล้องกับ วีระ สุตสังข์ (2537) ได้กล่าวว่าความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณผีสา่งเทวดาหรือผีปู่ตานั้นแม้ว่าจะเป็นความเชื่ออย่างมมงายแต่ก็เป็นความมมงายที่ทำให้จิตใจสงบสุข ไม่เบียดเบียนกัน ไม่คุกคามกัน ดำรงชีวิตอยู่ในกรอบวัฒนธรรมและประเพณีแต่เดิมชาวบ้านไม่มีกฎหมายบังคับหรือมาคุ้มครองให้ชาวบ้านทำดี ประพฤติดีมีเพียงผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เท่านั้นที่ทำให้ชาวบ้านเกรงกลัวและประพฤติดนอยู่ในกรอบของความดีงามความไม่เชื่อในเรื่องภูตผีวิญญาณหรือผีปู่ตาของคนรุ่นใหม่ในหมู่บ้านหรือในเมืองที่เจริญอย่างทุกวันนี้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิม นั่นคือความหวาดระแวง ไม่ไว้วางใจกันและกัน จนกระทั่งเกิดการทำลายสิ่งแวดล้อมทำลายวัฒนธรรมอันดีงามของสังคมแบบเดิมการนับถือผีของชาวบ้านถือว่าเป็นการแสดงออกทางภูมิปัญญา ซึ่งเป็นวิธีการที่ช่วยกล่อมเกลাজิตใจของผู้คนให้สะอาดและงดงาม เมื่อผู้คนมีจิตใจสะอาดแล้ว สังคมหมู่บ้านก็สงบสุขได้

แผนภาพที่ 3 แสดงวิถีชีวิตและความเชื่อที่ผ่านพิธีกรรมที่มีส่วนเกี่ยวข้อง
ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

จากผลการศึกษาได้สรุปได้ว่า วัฒนธรรมชุมชนกะเลิงยังคงอยู่ได้และมีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีประเด็นที่น่าสนใจเกิดดังนี้

1. วิถีชีวิต การตั้งบ้านเรือน การประกอบอาชีพความสัมพันธ์ในระดับสังคมของบุคคลรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับทรัพยากรธรรมชาตินั้น ยังอยู่บนพื้นฐานของการพออยู่พอกิน ที่จะทำให้อิชีวิตอยู่ได้ ถึงแม้ว่าอิทธิพลของการปลูกพืชเศรษฐกิจ การติดต่อกับคนภายนอกจะทำให้แนวคิดของชุมชนชาวกะเลิงกลุ่มหนึ่งเปลี่ยนไปบ้าง แต่ก็ยังมีหลายอย่างยึดเหนี่ยวไว้ เช่น ระบบการเคารพภูเขาวัว ผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการวัฒนธรรมชุมชนเดิมในเรื่องระบบนาวน (ลงแขกหรือการแลกเปลี่ยนแรงงานในกิจกรรมการเกษตร) การเปลี่ยนแปลงก็ยังทำให้คนอยู่ร่วมกันได้ ภายใต้กฎเกณฑ์ของสังคมชุมชนชาวกะเลิงเอง

2. ความเชื่อ นับเป็นศูนย์รวมของจิตใจของชุมชนชาวกะเลิงที่ยึดมั่น เคารพศรัทธาในสิ่งเดียวกัน มีผลทำให้จิตใจชุมชนชาวกะเลิงไม่ระส่ำระสาย เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การมีความเชื่อเรื่องผี พุทธ เรื่องบาป บุญ คุณ โทษ เป็นเรื่องที่แยกกันไม่ออกและมันเป็นกลไกหนึ่งที่ทำให้ช่องว่างระหว่างคนกระชั้นขึ้นทำให้คนรักกัน คนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งภูมิปัญญาที่สามารถ จันทรัสूरย์ได้กล่าวไว้ว่า เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้จะสะท้อนออกมา 3 ลักษณะคือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลกสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์กับคนที่อยู่ร่วมกันในชุมชนและความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ ที่ไม่สามารถ

สัมผัสได้ทั้งหลาย

3. สังคมที่ไม่ก้าวหน้า กะเลิงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่รักสงบเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้า ๆ 200 ปีกว่าปีของการตั้งชุมชน ทำให้เห็นภาพของพัฒนาการของหมู่บ้านเป็นไปอย่างช้า ๆ ค่อยเป็นค่อยไปสอบถามชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงบอกว่าชุมชนชาวกะเลิงกินง่าย อยู่ง่าย ไม่นิยมออกไปทำมาหากินต่างถิ่น เมื่อสิ้นฤดูเก็บเกี่ยวชาวกะเลิงจะไปหารายได้โดยอื่น เช่น เลี้ยงหมู หาของป่า ปลูกพริก ปลูกฝ้าย เป็นต้น การยอมรับสิ่งใหม่ของชาวกะเลิงเป็นไปอย่างช้า ๆ ต้องใช้เวลา จากโครงการวิจัยของศูนย์วัฒนธรรม วิทยาลัยครูสุพรรณบุรี พบว่า กระบวนการให้ความรู้การไปศึกษาดูงานตามที่ต่าง ๆ แล้วกลับมาทำก็มีการเปลี่ยนแปลงไม่มาก มีผู้ให้ความสนใจเพียง 2-3 รายเท่านั้น ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ช้าและต้องแน่ใจจริง ๆ

4. กระบวนการอบรมสั่งสอนทางสังคม (Socialization) ของชุมชนชาวกะเลิงนับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งเพราะถ้าไม่เกิดกระบวนการอบรมสั่งสอนสืบต่อกันมาตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับหมู่บ้าน ก็คงจะไม่มี การสืบทอดในเรื่องวิถีชีวิต ความเชื่อ จากคนรุ่นหลังแต่มีแสดงให้เห็นว่ากระบวนการถ่ายทอด อบรมสั่งสอน และการปฏิบัติให้เป็นตัวอย่างของคนรุ่นแรก ปฏิบัติดี และเห็นว่าผลลัพธ์ออกมาเป็นอย่างไร คนรุ่นหลัง ๆ จึงได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจากผลการศึกษาวิเคราะห์ได้ว่าสิ่งที่ช่วยยึดกระบวนการตรงนี้ได้ก็คือ ศักยภาพของชุมชนภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เป็นแกนแท้ของความเป็นกะเลิง ความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะชุมชนนั่นเอง